

RS Global

ISSN 2413-1032

WORLD SCIENCE

Multidisciplinary Scientific Edition

RS Global

WORLD SCIENCE

№ 7(35)
Vol.1, July 2018

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws

All articles are published in open-access and licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). Hence, authors retain copyright to the content of the articles.

CC BY 4.0 License allows content to be copied, adapted, displayed, distributed, re-published or otherwise re-used for any purpose including for adaptation and commercial use provided the content is attributed.

Detailed information at Creative Commons site: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Publisher –
RS Global Sp. z O.O.,
Warsaw, Poland

Numer KRS: 0000672864
REGON: 367026200
NIP: 5213776394

Publisher Office's address:
Dolna 17, lok. A_02
Warsaw, Poland,
00-773

Website: <https://rsglobal.pl>
E-mail: editorial_office@rsglobal.pl
Tel: +48 226 0 227 03

DOI: 10.31435/rsglobal_ws
OCLC Number: 1051262033
Publisher - RS Global Sp. z O.O.
Country - Poland
Format: Print and Electronic version
Frequency: monthly
Content type: Academic/Scholarly

CHIEF EDITOR

Laputyn Roman PhD in transport systems, Associate Professor, Department of Transport Systems and Road Safety, National Transport University, Ukraine

EDITORIAL BOARD:

Nobanee Haitham Associate Professor of Finance, Abu Dhabi University, United Arab Emirates

Almazari Ahmad Professor in Financial Management, King Saud University-Kingdom of Saudi Arabia, Saudi Arabia

Lina Anastassova Full Professor in Marketing, Burgas Free University, Bulgaria

Mikiashvili Nino Professor in Econometrics and Macroeconomics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Alkhalwaldeh Abdullah Professor in Financial Philosophy, Hashemite University, Jordan

Mendebaev Toktamys Doctor of Technical Sciences, Professor, LLP "Scientific innovation center "Almas", Kazakhstan

Yakovenko Nataliya Professor, Doctor of Geography, Ivanovo State University, Shuya

Mazbayev Ordenbek Doctor of Geographical Sciences, Professor of Tourism, Eurasian National University named after L.N.Gumilev, Kazakhstan

Sentyabrev Nikolay Professor, Doctor of Sciences, Volgograd State Academy of Physical Education, Russia

Ustenova Gulbaram Director of Education Department of the Pharmacy, Doctor of Pharmaceutical Science, Kazakh National Medical University name of Asfendiyarov, Kazakhstan

Harlamova Julia Professor, Moscow State University of Railway Transport, Russia

Kalinina Irina Professor of Chair of Medicobiological Bases of Physical Culture and Sport, Dr. Sci.Biol., FGBOU VPO Sibirsky State University of Physical Culture and Sport, Russia

Imangazinov Sagit Director, Ph.D, Pavlodar affiliated branch "SMU of Semei city", Kazakhstan

Dukhanina Irina Professor of Finance and Investment Chair, Doctor of Sciences, Moscow State Medical Dental University by A. I. Evdokimov of the Ministry of health of the Russian Federation, Russian Federation

Orehowskyi Wadym Head of the Department of Social and Human Sciences, Economics and Law, Doctor of Historical Sciences, Chernivtsi Trade-Economic Institute Kyiv National Trade and Economic University, Ukraine

Peshcherov Georgy Professor, Moscow State Regional University, Russia

Mustafin Muafik Professor, Doctor of Veterinary Science, Kostanay State University named after A. Baitursynov

Ovsyanik Olga Professor, Doctor of Psychological Science, Moscow State Regional University, Russian Federation

Kuzmenkov Sergey Professor at the Department of Physics and Didactics of Physics, Candidate of Physico-mathematical Sciences, Doctor of Pedagogic Sciences, Kherson State University

Safarov Mahmatali Doctor Technical Science, Professor Academician Academia Science Republic of Tajikistan, National Studies University "Moscow Power Institute" in Dushanbe

Omarova Vera Professor, Ph.D., Pavlodar State Pedagogical Institute, Kazakhstan

Koziar Mykola Head of the Department, Doctor of Pedagogical Sciences, National University of Water Management and Nature Resources Use, Ukraine

Tatarintseva Nina Professor, Southern Federal University, Russia

Sidorovich Marina Candidate of Biological Sciences, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kherson State University

Polyakova Victoria Candidate of Pedagogical Sciences, Vladimir Regional Institute for Educational Development name L. I. Novikova, Russia

Issakova Sabira Professor, Doctor of Philology, The Aktyubinsk regional state university of K. Zhubanov, Kazakhstan

Kolesnikova Galina Professor, Taganrog Institute of Management and Economics, Russia

Utebaliyeva Gulnara Doctor of Philological Science, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

Uzilevsky Gennady Dr. of Science, Ph.D., Russian Academy of National Economy under the President of the Russian Federation, Russian Federation

Krokhmal Nataliia Professor, Ph.D. in Philosophy, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

Chorny Oleksii D.Sc. (Eng.), Professor, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Pilipenko Oleg Head of Machine Design Fundamentals Department, Doctor of Technical Sciences, Chernigiv National Technological University, Ukraine

Nyazbekova Kulanda Candidate of pedagogical sciences, Kazakhstan

Cheshmedzhieva Margarita Doctor of Law, South-West University "Neofit Rilski", Bulgaria

Svetlana Peneva MD, dental prosthetics, Medical University - Varna, Bulgaria

Rossikhin Vasily Full dr., Doctor of Legal Sciences, National Law University named after Yaroslav the Wise, Ukraine

Pikhtirova Alina PhD in Veterinary science, Sumy national agrarian university, Ukraine

Temirbekova Sulukhan Dr. Sc. of Biology, Professor, Federal State Scientific Institution All-Russia Selection-Technological Institute of Horticulture and Nursery, Russian Federation

CONTENTS

PEDAGOGY

<i>Madona Mikeladze</i> TEACHING THE HISTORY OF BYZANTIUM AT GEORGIAN SCHOOLS ACCORDING TO THE ANALYSIS OF CURRICULA AND TEXTBOOKS.....	4
<i>Mkhitarian Y. S.</i> HOW TO PROMOTE UNIVERSITY STUDENTS' CRITICAL THINKING.....	9
<i>Коренева І. М.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВИБІР МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ	15
<i>Людмила Іванівна Довгопола</i> ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИХ ЕКОЛОГІЧНИХ СТЕЖОК	21
<i>Мен Ян</i> СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «СОЦІОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ» ТА СПЕЦИФІКА ЇЇ ПРОЯВУ В ІНОЗЕМНИХ МАГІСТРАНТІВ – МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ	26
<i>Ободовська С. В., Бохан Ю. В.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОМОТИВАЦІЇ.....	31
<i>Титова Н. М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПАРТИЦИПАТИВНОГО ПІДХОДУ У ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	38

PHILOSOPHY

<i>Oana Gabriela Șorodoc</i> DEMERS TEORETIC PRIVIND EPIFENOMENUL VIAȚĂ - MOARTE	45
---	----

MANAGEMENT AND MARKETING

<i>Androshchuk Iryna Mykolaiivna</i> INDIVIDUAL GROWTH STRATEGY FOR TEACHERS IN THE UNIVERSITIES OF THE REPUBLIC OF POLAND.....	50
---	----

PEDAGOGY

**TEACHING THE HISTORY OF BYZANTIUM AT
GEORGIAN SCHOOLS ACCORDING TO THE
ANALYSIS OF CURRICULA AND TEXTBOOKS**

Madona Mikeladze, associate professor

Department of Pedagogical Science, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3179-1429>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/5997

ARTICLE INFO

Received: 14 May 2018
Accepted: 25 June 2018
Published: 12 July 2018

KEYWORDS

byzantine;
history;
school curriculum;
school books;
teaching of history

ABSTRACT

The Byzantine Empire, which existed for more than 1000 years, holds a special place in the history of civilization. It was the largest medieval Christian state on the crossroad of Europe and Asia. The Byzantine culture belongs to the medieval Christian culture, but it has specific peculiarities in comparison to the Western Christian culture.

The phenomenon of Byzantium, as the successor of the Roman state tradition and as the source of Christian culture, is of particular importance in the development of Georgia's historical processes.

Understanding the historical processes of the V-XV centuries in Georgia is quite difficult without knowing the history of Byzantium. We cannot analyze even the later period without knowing Byzantium, because this country has left an indelible mark on Georgia, especially on its culture. The purpose of the present article is to show what the position of the Byzantine history is in the national curriculum and school books.

Citation: Madona Mikeladze. (2018) Teaching the History of Byzantium at Georgian Schools According to the Analysis of Curricula and Textbooks. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/5997

Copyright: © 2018 **Madona Mikeladze**. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Introduction. Byzantium was a thousand-year-long civilization, which influenced all the countries of the eastern Mediterranean, the Balkans and Western Europe throughout the Middle Ages. From the sixth to the fifteenth century, this influence waxed and waned but was a constant. Its civilization drew on pagan, Christian, Greek, Roman, ancient and specifically medieval components. Its cultural and artistic influences are now recognized as a lasting inheritance. But in addition, fundamental aspects of government such as the development of an imperial court with a diplomatic service and civilian bureaucracy, the ceremony of coronation, as well as the female exercise of political power, all developed in Byzantium (Herrin, 2007, P. 10).

The phenomenon of Byzantium, as the follower of Roman traditions, as the source of Christian culture, has a special significance in the process of historical development of the Slavs, Georgians and Armenians.

It is difficult to understand the history of Georgia of the V-XV centuries, as well as the historical processes taking place in Georgia in the following period without knowing the history of Byzantium, because this country has left an indelible mark on Georgia, especially on its culture.

Byzantine culture embodies the French historian Fernand Braudel's notion of the *longue durée*, the long term: that which survives the vicissitudes of changing governments, newfangled fashions or technological improvements, an ongoing inheritance that can both imprison and inspire (Herrin, 2007).

Teaching the Byzantine history at secondary schools of Georgia is defined by the national curriculum and standard and program of history of primary, basic and secondary stages.

The stepped subject standard of the national curriculum determines the mandatory subjective requirements (what the student should be capable of and know). Annual programs are planned through compulsory study topics. The study topic is a functional context that allows the integrated and interconnected teaching of parts of the standard.

The subject of history is included in the subjective group of social sciences in the national curriculum. In all three stages of general education (primary, basic and secondary school) this subject is taught in coordination with the consideration of the student's age peculiarities and capabilities. The educational process is built on the principle of heredity and continuity.

The program of the history is of a recommendatory character and shows the possible ways of realizing the requirements of the standard. The program consists of the following sections: study topic; subject issues; the concepts processed within the topic; key questions; activities; list of ideas for complex / project tasks; assessment indicators; indigenous presentations.

School history textbooks are based on the list of compulsory issues written in the program.

The national curriculum does not define the issues required for expanding topics. The teachers and the authors of the textbooks are authorized to select the issues themselves for each topic. However, it is mandatory to comply with the following requirements:

- The issues from the history of both - the world and Georgia should be presented in each topic;
- When selecting the issues, focus should be made on displaying key events and personalities for the history of Georgia.

This is the principle the subject programs of history and school textbooks are made up with. The history of Byzantium is also reflected in these programs along with the history of other countries with the chronological principle.

Methodology. The article aims to show what the place of the Byzantine history is in the national curriculum and in school textbooks.

The empirical part of the research is based on the data analysis of questionnaire conducted among teachers and students. Mostly, the work is based on a table research. The results of local surveys and scientific literature were also employed in the analysis.

To collect the data the following instruments were employed: a) table research analysis; b) analysis of secondary data; c) review of scientific literature. The analysis of documents in educational policy was carried out during the research process, including national curriculum and the history school books.

Data analysis. Byzantium has an important place in the subject program of the history of the national curriculum. The aim of the authors of the national curriculum was to educate students with the history of Byzantium as well as the history of Georgia-Byzantine relationship at different stages (VII-XI).

For example, the subject "history" at the basic level means the integrated learning and teaching of the world and Georgian history. During the training course the student will be familiar with the most important episodes of Georgian history from ancient times and connects them to the key events of the world history, including of the history of Byzantium; will study the social history of different epochs (religion, culture, economics); will see that modernity and the past are closely related to each other.

In the basic and secondary level standard and the curricula of history (VII-XI), while teaching the world history, including Byzantium, the emphasis is made on the analysis of historic events and the connection of the past and the future with modern socio-political processes.

The list of compulsory content issues that are directly or indirectly associated with Byzantium, for the different classes in the national curriculum looks like the following:

VII grade – from the ancient period to the middle ages. Reforms of Constantine the Great to save the Roman Empire (attitude towards religion); Great resettlement of the people (the fall of the Roman Empire and the barbarous kingdoms in the territory of Europe); "Byzantine Golden Age"- the attempt to restore the unity of Rome, the reconstruction, two histories of Procopius of Caesarea.

Byzantium - Crusaders, Byzantium and eastern states: Byzantium and Seljuks; Crusades (European pilgrims, Crusades through the eyes of contemporaries); Ottomans in the Near East; from Byzantine restoration to the collapse of Constantinople (National Curriculum, 2018-2024).

VIII grade - Confrontations in the Middle East: Confrontation of Byzantium and Sassanid Iran in VI-VII centuries; The Arab Caliphate; Turk-Seljuks and the Near East, the Battle of Manzikert; Crusades; The Ottoman Empire, the fall of the Byzantine Empire and its world historical Importance (National Curriculum, 2018-2024).

XI grade - "Old rivals in the New Reality - Christian Byzantium and Mazdean Iran in the V-VI centuries: the battle of Iran and Byzantium in the Near East and South Caucasus in the V century; Justinian I (the attempts to restore Rome in the West and the old imperial claims in the East (the relationship with Khosro or Shirvan, the Great Wars in Egrisi); Justice of Justinian (the importance and scales of its influence), culture and rebuilding.

Establishment of medieval European civilization; Fight for influence in the Christian world in the Middle Ages (a) Heracles Caesar and his epoch, his campaign in the East and in Georgia, the issue of foreign political orientation in the countries of South Caucasus; b) Iconoclasm and its political and religious consequences in the West and East; c) The united Western Europe under the crown of Charles the Great, the confrontation between the Pope of Rome and the Patriarch of Constantinople; Macedonian Dynasty and Georgia, East-West Schism and Georgia, foreign political aspirations of Georgian kings.

Crusade epoch; New Reality in the Middle Ages: a) The "Universities Era" in Europe and the East (including Georgia), European and Oriental philosophical ideas, science, literature; "Golden Age" of Georgian culture.

The epoch of the Renaissance - the Byzantine Decadence and the beginning of the Renaissance in Italy, the characteristics of Renaissance and Humanism, the European centers of the Renaissance.

Fall of Constantinople: origin of the Ottoman State and the first conquests; Catholic Europe and Byzantium; The importance of the fall of Byzantium for Europe and Georgia (cultural, economic and political aspects); Anti-Ottoman Coalition and Georgia "(National Curriculum, 2018-2024).

Compulsory issues written in the national curriculum are in the students' history textbooks.

The history of Byzantium is mostly reflected in the history textbook of the XI grade. This book summarizes the information on Byzantium in different paragraphs in the previous grades. It should be noted that if not this textbook, the students would have less possibility of critical understanding of Byzantine history.

In the 25th paragraph of the history textbook – "the fall of the Western Roman Empire. East Roman Empire – Byzantium" the student has an opportunity to understand how the Byzantine Empire was created, what was its state arrangement. Authors characterize the Empire as a culturally developed and strong state in Europe and the Middle East. They are talking about the concept of Byzantium of the authorities: "Unlike the West, the Emperor's authority and the unified state Christian conception of the state were established in the East-in Byzantium" (History, XI, P. 135).

Naturally, when it comes to Christianity as a world religion, the authors could not miss the personality of Constantine I the Great and his role in the formation and dissemination of Christianity. Although fragmented, students learn the role of Christian-philosophical doctrines of Cappadocian fathers in the development of Georgian culture. As for the World Christian ecclesiastical congregations, the analysis of the events is quite extensive in the textbook.

The causes of confrontation of Byzantium and Iran in the VI century and the events developed during the reign of Emperor Justinian I are detailed in the textbook. In paragraph 35 of the textbook - "Education and Science. "Universities Era" in Europe" Byzantium is characterized as an heir to ancient culture. The separate paragraph of the textbook is dedicated to the history of Byzantium of VII-XII centuries (History, XI, P. 225).

Of course, the topic of Byzantium has been exaggerated in the events of the V-XV centuries of Georgia: Byzantium-Iran relations and their influence on Georgia; Byzantium-Georgia relations in the XI century;

More particularly the students learn about the epoch of crusades, the fall of Byzantium and its significance for Europe and Georgia.

This is the way the authors estimate the world-historical significance of the fall of Constantinople: "Ottoman conquest resulted in falling the Eastern Christian Empire and the Islamic Empire took its place. This was the hardest psychological blow to the Christian world. For the West, the fall of Constantinople meant the detachment of the part of the East Christendom, which was at the beginning of its civilization and culture. Many Greek scholars took refuge in Western Europe, contributing to the advancement of science and culture in the Western Christian world. Some historians consider the fall of Constantinople as a watershed of medieval and the new epoch. The conquest of Constantinople by Turks has destroyed the importance of Byzantium as the trade route connecting the East and the West. The Europeans were forced to look for new marine routes, which partly turned out to be the push for major geographical discoveries. The consequences of the destruction of the Byzantine Empire was very difficult for Georgia. Georgia turned out to be an Islamic circle. Contacts with Christian Europe were extremely reduced (History, XI, P. 354).

The main key questions in the national curriculum are derived from the stepped key questions and are put in the specific context of the topic. The key question within the study topic represents the role of the goal of the lesson(s). For example, why did Georgian kings try to control North Caucasus passes? Why did Byzantium and Sasanid Iran supported them? Why did Georgian kings take Byzantine titles? Why did Georgians have relations with European crusaders? Why did the Georgian kings correspond to the Roman popes? Why did the collapse of Byzantium and the huge geographical discoveries bring negative results for Georgia?

The enduring understandings are determined by basing on the results of the national curriculum. These are general understandings that should be established during studying the topic in the student's long-term memory based on the student's previous understandings in order to make it easier to reach the goals set within the topic. The enduring understandings are the way of thinking to implement the acts of understanding. For example:

- Strengthening Caucasian passages in order to stop nomads had strategic importance for Byzantium and Persia; That is why the role of Georgian states (Kartli, Egrisi) in international politics was increasing;
- In the medieval ages Georgia was included in the "Byzantine Commonwealth";
- Medieval Ages is the epoch of crusades and the great Asian Empires (Turkish Seljuks, Mongols);
- Medieval Ages is the epoch of knights, castles and fortresses;
- In the Middle Ages "Silk Road" connected Europe and Asia to each other. It also crossed Georgia;
- The collapse of the Byzantine Empire has virtually ceased the relations with Georgia's western states;

Discussion. We agree with a well-known French scholar, Charles Michelle Dill, that the history of Byzantium should not be forgotten or ignored, if we want to see the world history in the perspective of the future. "This old history, quite poorly known in our time and a bit forgotten, in contradiction to the common belief, cannot be considered as a dead history. The trace of its influence still has been intended for ideological or political plans even today, and for those peoples who inherited it, continue to keep the essence and seed of the future. That is why the Byzantine culture deserves our attention on a bilateral point of view: it is equally interesting to us what this culture itself was, and what it records in the history of our time as well (Dill, 1998).

We share the viewpoint of historian Judith Herrin about why we should know the Byzantine history:

"First, because we should be aware of Byzantium's exceptionally persistent, skilled fusion of traditions and inheritance, and how it created a varied and self-confident civilization that grew as often as it lost ground and fought to the end to survive. It is astounding that Byzantium continued after 1204, when the West captured and occupied its capital for fifty-seven years, even if the mini-empires which sprang to life in its place were not truly imperial states. Something of that same combination of resources – classical, pagan, Christian, eastern and western – was in the founding DNA of Byzantium and provided a reliably constant life force across the centuries.

Second, because the spirit of Byzantium survives not just the capture of 1453, but also the intervening centuries between then and now, and its legacy lives on beyond the world of central Europe, the Balkans, Turkey and the Middle East" (Herrin, 2007).

According to Cameron A. Byzantium and the Byzantines are worth studying for themselves, not merely in comparison with classical antiquity or as transmitters of classical learning for the benefit of the West. The Ottoman Empire did not merely succeed that of Byzantium; it permitted the continuance of Orthodox culture and thereby preserved the 'legacy' of Byzantium to find expression in a revival of Orthodoxy in the post-communist states of Eastern Europe. Byzantium is worth studying for all these reasons, but above all, Byzantium is interesting and important as a centralized and complex state, which encompassed end the transition from the ancient to the medieval world and at the other the beginnings of the Renaissance and the rise of Western Europe (Cameron, 2006, P. 198).

Conclusions. Thus, analyzing the textbooks of the VII-XII grades of the basic and secondary stages of History Program showed that students have an opportunity to get acquainted with the history of Byzantium from its establishment to destruction, Byzantine-Georgia's difficult and contradictory (sometimes good neighborly and sometimes confrontational) relations, the role of Byzantium in the world's historical processes.

Also, students are able to develop historical thinking skills: they can explain the causes of historical events in Byzantium and analyze their results; Ability to see the historical process in various aspects (political, social, economic, cultural, religious); Establishing reasons for existence of different interpretations on historical events and personality, comparison and assessment of different explanations. Searching for historical sources, comparing and analyzing historical material; Writing a historical topic; Participation in debates on historical topic.

By teaching the history of Byzantium this way, the student feels that the history is a continuous process that the most important political, social and moral problems for modern society are mostly caused by the changes in the centuries and millenniums.

REFERENCES

1. Akhmeteli, N., Kupatadze, B., Abdaladze, G., Murgulia, N., History. XI. Student's book. Tbilisi: Diogene. [online], available at: http://old.eqe.ge/uploads/Grifireba/GRIFIREBULEBI_2012/ISTORIA/Diogene/Istoria11.pdf, (accessed: 15.03.2018);
2. Cameron, A. (2006). The Byzantines. Blackwell Publishing;
3. Diehl, S. (1998). History of the Byzantine Empire. Translator Bachana Bregvadze. Tbilisi: Neker;
4. Herrin, J. (2007). Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire. Penguin books;
5. Kiguradze, N., Sanikidze, G., Gordeziani, L., Pirckhalava, L., Gachechiladze L. History. XI. Student's book. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing. [Online], available at: http://old.eqe.ge/uploads/Grifireba/GRIFIREBULEBI_2012/ISTORIA/sulakauri/istoria11520gv.pdf, (accessed: 16.04.2018);
6. Medzmariashvili E., Papaskiri, T., Daushvili, R., Giorgobiani, L. History. VII. Student's book. Tbilisi: KLIO. [Online], available at: http://old.eqe.ge/uploads/Grifireba/GRIFIREBULEBI_2012/ISTORIA/ISTORIA7MOSCAVLEKLIO_opt.pdf, (accessed: 1.03.2018);
7. Medzmariashvili, E., Papaskiri, T., Daushvili, R., Giorgobiani, L. History. VIII. Student's book.. Tbilisi: KLIO. [Online], available at: http://old.eqe.ge/uploads/Grifireba/GRIFIREBULEBI_2012/ISTORIA/ISTORIA8MOSCAVLEKLIO.pdf, (accessed: 15.05.2018);
8. National Curriculum. 2018-2024. Available at: <http://ncp.ge>
9. Sanikidze, G., Gordeziani, L., Pirckhalava, L. History. VII. Student's book. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing. [Online], available <http://www.mes.gov.ge/content.php?id=4839&lang=geo>, (accessed: 12.04.2018);
10. Sanikidze, G., Gordeziani, L., Gachechiladze, R., Mimoshvili, Z. History. VIII. Student's book. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing. [Online], available at: http://old.eqe.ge/uploads/Grifireba/GRIFIREBULEBI_2012/ISTORIA/sulakauri/Istoria8moscavle50.pdf, (accessed: 25.03.2018).

HOW TO PROMOTE UNIVERSITY STUDENTS' CRITICAL THINKING

Mkhitaryan Y. S., PhD, Professor

Faculty of Foreign Languages, Khachatur Abovian Armenian State Pedagogical University, Armenia, Yerevan

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/5998

ARTICLE INFO

Received: 16 May 2018

Accepted: 23 June 2018

Published: 12 July 2018

KEYWORDS

critical thinking,
university students,
survey,
Armenian educational system,
strategy,
theoretical class.

ABSTRACT

Promoting students' critical thinking in Armenian universities is not an easy task and this can be explained historically. In the past it was not a usual practice for students to challenge the views of professors, lectures being usually taken without retorting or questioning. Though some radical changes have taken place in the Armenian educational system during the last two or three decades, the old tradition is still preserved in some national universities. The aim of the present paper is to show what strategies can be applied to promote university students' critical thinking, particularly in theoretical classes. The strategies chosen for this purpose include: psychological preparation, stimulating interest, identifying the problem, suggesting related sources, evaluating the problem indirectly, solving the problem independently, making cross-linguistic references, mastering scientific language register. A survey was conducted to assess the level of the students' critical thinking during Theoretical English Grammar Course. The results show that out of 34 students involved in the survey only 35 % could actually display critical thinking ability, the rest making tentative, probing steps only.

Citation: Mkhitaryan Y. S. (2018) How to Promote University Students' Critical Thinking. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/5998

Copyright: © 2018 **Mkhitaryan Y. S.** This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Introduction. In the recent decades there has been a change in the educational systems of many countries from a focus on providing knowledge to an emphasis on developing critical thinking skills. It has been recognized that one of the basic aims of education, especially at the university level is to develop students' ability to think independently, using judgment and reasoning in expressing their own opinions and views. As B. Trilling and D. Fadel note, "critical thinking is a high priority outcome of higher education which will help students solve many problems they face in both their professional and personal lives" [1,107]. However, there seems to be little unanimity about what is meant by the very term, how it should be done, and how to foster this ability in students. Educators agree that in keeping up with the ever-changing technological advances, students will need to obtain, understand, and analyze information on a much more efficient scale and it is our job as educators to equip our students with the strategies and skills they need to think critically in order to cope with these problems and obstacles they face [2].

1. Critical thinking in education

1.1. The notion of critical thinking

Among the many definitions of the term 'critical thinking' suggested by different linguists we find it proper to accept the definition of this concept suggested by M. Weimer: "Critical thinking can include the thinker's dispositions and orientations; a range of specific analytical, evaluative, and problem-solving skills; contextual influences; use of multiple perspectives; awareness of one's own

assumptions; capacities for metacognition; or a specific set of thinking processes or tasks” [3, 127]. A recent article in *The Teaching Professor* [4] highlighted the variation in definitions for critical thinking. The authors point out that critical thinking is either thought of generally or as being discipline-specific. They cite research that critical thinking is probably a combination of both. As a multidimensional construct, it contains some general reasoning skills and some skills that are specific to the discipline. So we can conclude that it is impossible to develop critical thinking in students if we cannot understand what is meant to be a critical thinker in a particular discipline. Despite a great number of recent publications in this field there are few research works concerning the development of critical thinking skills, particularly in classes on theoretical courses. Many university textbooks present information to enlarge the scope of students’ knowledge on the subject, however, few special exercises are provided to enhance students’ independent thinking [See: 5; 6; 7].

1.2. The Armenian educational system (a brief historical review)

The unfavorable situation as regards the development of independent thinking in university students is characteristic of the Armenian educational institutions as well. This can be explained from the historical perspective. As a constituent part of the Soviet Union, Armenia had to adopt the overall educational system (both pedagogical and instructional) without much criticism. The teaching was generally teacher-centered and learning process was largely based on mechanical memorization. What was written in books and textbooks was expected to be taken without questioning. This was most explicitly expressed in the period of the so-called ‘personality cult,’ which permeated every sphere of soviet life, including the educational system. Not only were students deprived to speak out independently but they were imposed almost forcibly to adopt party ideologists’ opinions and views. After the demise of the Soviet Union Armenia has become an independent state and has to exist on its own and like many post-Soviet republics was involved in the universal process of globalization and internationalization. In 2005 Armenia became a full member of the Bologna Process, which meant implementing a number of reforms in the educational system. The reforms focus on establishing international cooperation and offer broad access to high-quality education, based on democratic principles and academic freedom [8, 254]. As a result new teaching techniques and grading systems were adopted, special funds were made available for student and scholar exchange programs. Professors and instructors find it necessary to evaluate not only students’ knowledge, but their active participation in the classroom. As D. Halpern says, “Students feel more emancipated and independent, expressing their ideas and views openly and freely” [9, 210]. However, the old attitude is still preserved in some Armenian universities, especially in theoretical classes.

The aim of the present paper is to show what strategies could be used to promote critical thinking in students taking a specialist theoretical course. I have chosen a course of Theoretical English Grammar as one of the theoretical courses I deliver at the faculty of Foreign Languages, ASPU. The subject is rather difficult since the field requires not only a deep knowledge of both practical and theoretical grammar, but also the ability to analyze and synthesize information.

2. Strategies for promoting students’ critical thinking

We have examined a number of researches on the use of strategies for promoting student critical thinking both at high school and university levels [10; 2; 11; 4; 12] and on the basis of this study we suggest our own list of strategies recommended specially for Armenian students. We have chosen theoretical classes since it is here that the problem is most urgent and almost not investigated by Armenian linguists and educators. The respondents comprise 34 students of the faculty of foreign languages at Armenian State Pedagogical University who major in the English language and take a course in Theoretical English Grammar. We should point out the fact that the majority of this contingent come from rural regions where schools are poorly-equipped technologically and are in a great need of good teachers, including teachers of English. This adds to the difficulty of enhancing critical thinking in these students since they are not taught to think independently even in their native language. Naturally, this makes our work still more difficult and time-assuming but we never lose heart or give up.

We suggest eight steps for critical thinking instruction which include: 1) psychological preparation, 2) stimulating interest, 3) identifying the problem, 4) suggesting relevant resources, 5) evaluating the problem indirectly, 6) solving the problem independently, 7) making cross-linguistic references, 8) using scientific writing register. We will consider each strategy in detail.

3.1. Psychological preparation

This activity is very important for Armenian university students since it will help them overcome embarrassment and anxiety when challenged to express themselves independently. To instill confidence and self-assurance in students, we provide them with 3 *Three Gold Rules for Successful Critical Thinking* suggested by A. Manning: a) be rational, b) be open-minded, c) be radical [13]. What

the author means is that students should follow their reason, broaden their perspectives and, most importantly, should not be afraid of challenging what experts and scholars have written about a particular topic. After all, as Manning says, the ideas of Darwin and Einstein were once ridiculed. On our part, we can add that such a well-known linguist as N. Chomsky revised some of his ideas, even rejected them later.

3.2. Stimulating interest

On the very first day of meeting with the respective students the lecturer should make clear that their class is going to be solely interactive. He will not have students just sitting in class and listening to lectures passively. They are expected to participate in class by asking questions and expressing their views on items pertaining to the subject of the lecture. Thus professors can create ground for students' active involvement in the class. The professor can trigger students' interest by rewarding them. For example, he/she can announce that students who do independent work by expressing new and original ideas, or volunteer to write a report on some controversial theoretical topic will get extra credit. In general, in giving grades and scores an instructor is expected to evaluate the level of independent work done by the student. This may also include students' participation in student conferences organized home and abroad and writing articles for publication. All this can be a good way to stimulate students' interest in working and thinking independently.

3.3. Identifying the problem

Every subject offers opportunities for critical thinking. The professor can always find a good deal of time for free discussion so that each student will have an opportunity to participate in it. It is essential that the topic chosen could best serve the goals in developing student critical thinking. For this purpose students are instructed to deal with a specific problem of controversial nature. To be more exact, the students are assumed to show their personal opinion concerning some grammatical issue that is of arguable character. The case in point may be N. Chomsky's thesis according to which grammar is independent of meaning [14], a statement that has caused much debate in the linguistic community. Students were instructed to express their opinion concerning the linguist's statement about the grammaticality vs meaning of the 'famous' sentence *Colorless green ideas sleep furiously* and its invalid version *Furiously sleep ideas green colorless*. As is known, Chomsky asserts that though both the sentences are meaningless, the first sentence is grammatical whereas the second sentence is not. Students are instructed to decide whether they agree or disagree with this view.

3.4. Suggesting related data

Students cannot think critically if they do not have the information they need. If necessary, we provide students with resource materials pertinent to the subject of discussion. They should be of multiple and diverse character so that to enable students to consider the issue from different perspectives. When investigating the suggested data, the students should focus on **why** and **how**, not just **what**, **when** and **where** points since only in this case it will be possible for them to treat the issue analytically and comprehensively. The resources suggested for the aforementioned topic may include the following works [15; 16; 17; 18; 19, etc.]. Of special importance are those researches which criticize Chomsky's approach on the issue. In this respect we find it reasonable to suggest J.W. Oller's article "On the Relation between Syntax, Semantics, Pragmatics" [18]. As is known, the author critiques Chomsky for treating grammar as independent of meaning by asserting that the sentence *Colourless green ideas sleep furiously* is not only grammatical, but may also be perceived as meaningful. J. O J. Oller says, "With a bit of imagination, we can supply an interpretation for it, like "Insipid immature ideas lie dormant in a state of potential explosiveness". Getting acquainted with the recommended literature, especially those of critical character students will find it easier to discuss the item under question. Students are not assumed to confine themselves to the recommended sources. They can seek additional sources on their own. Online sources may be of great help too and students can benefit largely from them.

3.5. Evaluating the problem indirectly

Naturally we cannot expect the students to offer any substantial critical comment on the outstanding linguist's theory. To help students recognize and overcome the difficulty, we ask students to consider the problem from other linguists' points of view, encourage students to get familiar with other interpretations. Having investigated the literature on the topic and getting acquainted with different approaches concerning the issue, the students can consider it from two opposing perspectives: one of Chomsky's and the other of Oller's (or some other linguist's) point of view. As the survey showed the students (34) were not unanimous in their opinions. They divide in two groups: the first group (12 students) adhered to Chomsky's approach, while the other group (22 students) supported Oller's position. Let them each present the issue from the point of the mentioned scholars' views. The presentation can be performed by means of roleplaying. Roleplaying has always been considered an

excellent method for exercising critical thinking. It involves the conflicting groups and each group (or representative of the group) has to answer the questions put forward by the opposite group. The answers are supposed to include the reasoning and argumentation made by the opposing linguists themselves provided students have fully assimilated the latter's positions. It is necessary to involve in the discussion as many students as possible. Presenting the topic by the method of roleplaying gives students an opportunity to examine the issue from different perspectives, which can widen the students' academic horizon and help them better understand and digest the theoretical material. As S. Franciosi says, "Collaboration among students adds rigor to the categorization, making the final result more robust" [20, 29]. This strategy repeated over time can cultivate a habit of independent thinking in students and they will begin to see critical thinking as part of classroom activity and more and more students would like to be involved in the process. Following this strategy we can suggest a list of topics which engender a good deal of controversy in linguistic literature.

3.6. Evaluating the problem independently

We suppose it is the most important part of the process of critical thinking when students express their independent opinions in regard to the suggested issue. Now that they got familiar with the techniques of expressing controversial ideas it will become easier for students to display critical thinking skills. Understandably, we cannot expect all the students of the group manifest independent thinking, but even a few active participants can revive the class making it interesting and less stressful. Using their own reasoning and argumentation students try to discuss the issue from their perception of the problem, not being fully influenced by the approaches of the linguists discussed before. As A. Radford says, "Soon Chomsky will disparage and disregard it, but within limits it still works remarkably well" [15]. All this testifies to the fact that both views expressed by the students are to be accepted with more or less degree of validity.

A higher order of independent thinking may involve issues which have not been special objects of linguistic discussion or study before.

3.7. Making cross-linguistic references

Students can be instructed to view the same grammatical phenomenon in two languages: English and their native language (Armenian) or another foreign language they know. It is another chance for the students to manifest their critical thinking skills. We may give the students an opportunity in choosing topics for discussion themselves so that they can exhibit their own interests and preferences. If they are at difficulty we can help them by giving hints. When discussing Fillmore's Case Theory we can ask the students to make references to the theory of case in the Armenian language. There has been a long-standing debate among the Armenian linguists as to the number of functional cases (5 or 7) taught in Armenian high school. The students are expected to decide which case system (the 5-case or 7-case system) should be taught in high school. Students can also discuss to what extent Fillmore's Case Theory may contribute to the solution of this problem or the choice between 5-case and 7-case systems in the Armenian language. This implies a lot of independent work and will actually promote critical thinking.

Students will need to look closely at the issue in each compared language and as a result this may lead them to discover some linguistic facts that have never been observed by them in their own language before. According to *Linda Elder* and *Richard Paul*, authors of "Critical Thinking Development: A Stage Theory, students who know how to analyze and critique ideas are able to make connections across disciplines, see knowledge as useful and applicable to daily life and understand content on a deeper, more lasting level [12]. By giving students chances to express their independent views on the suggested issues within their discipline, we enhance confidence in their ability to do independent research work and later participate in degree programs for obtaining a scientific degree.

3.8. Mastering scientific language register

One of the requirements of scientific language is to express views and opinions in a precise and unambiguous manner which can be provided by the appropriate choice of grammatical structures and vocabulary. However, it is clear that any research data have a degree of uncertainty, doubt and this fact should be taken into consideration when presenting them. In other words, it is recommended that students should use hedges to make their speech less assertive and categorical. As Th. Payne notes, "hedging adverbs protect the speaker from possible charges of uttering false information" [21, 74]. It is essential for university students since they are doing their first, probing steps in science and naturally their opinions and standpoints lack certainty and precision. Students are supposed to express their hesitancy and lack of confidence by using hedges, words which make statements less authoritarian. It is especially important for Armenian students who are accustomed to reading Armenian texts in which hedges are relatively few compared with English texts [22, 2010]. Students should recognize hedging as an inherent part of scientific language style. As A. Crismore and R. Farnsworth note, "hedging is a

mark of a professional scientist, one who acknowledges the caution with which s/he does and writes on science” [23, 135]. When grading a student’s work the professor or instructor should take into consideration the use of hedging in their written and oral discourse as well.

Results of investigation.

3. Survey

The aim of this survey is to investigate the students’ level of ability to think critically. As a material for discussion we have chosen an extract from N. Chomsky’s work “The Independence of Grammar” (“Syntactic Structures”). As a controversial view we have taken the work by J. W. Oller, Jr. “On the Relations between Syntax, Semantics, Pragmatics”. The survey includes questions requiring students’ linguistic competence, analytical mind, rationality, open-mindedness, independent and critical thinking. It consists of 5 activities each aimed at displaying a certain level of critical thinking. The assessing was performed on the basis of two seminars on the aforementioned topic.

Activity 1. Understanding the text

1. How does N. Chomsky define language?
2. How does the linguist define the notions of grammaticality and ungrammaticality of the sentence?
3. What examples does the author adduce to illustrate his point of view?
4. What does the author mean by “high order of statistical approximation of English”?
5. How does the linguist conclude the text?

Activity 2. Identifying the problem

1. What is controversial in N. Chomsky’s statement concerning the independence of syntax?
2. Do you think the argument put forward by N. Chomsky is sufficient?
3. Are you acquainted with other sources related to the topic/?
4. What is N. Oller’s approach to the issue?
5. Which is the best way to deal with the problem?

Activity 3. Evaluating the problem indirectly

1. Which is the basic point of N. Chomsky’s theory?
2. What is J. Oller’s main argument against Chomsky’s thesis?
3. Do the examples adduced by J. Oller illustrate his reasoning?
4. Which is the weak point of J. Oller’s approach?
5. Which theory do you find more scientifically-grounded? Why?

Activity 4. Evaluating the problem critically

1. Do you completely accept N. Chomsky’s reasoning and argumentation concerning the theory of independence of syntax? Why?
2. Do you think the examples adduced by N. Chomsky are sufficient to prove his thesis?
3. What is the rationale behind J. Oller’s critique of N. Chomsky’s theory?
4. What argumentation would you apply to accept or reject N. Oller’s thesis?
5. What examples of your own can you adduce to support your point of view?

Activity 5. Making cross-linguistic references

1. Which Armenian linguists wrote on N. Chomsky’s syntactic theories?
2. What is the prevailing approach among Armenian linguists as to the relation between syntax and meaning?
3. Which of them supported N. Chomsky’s theory of independence of syntax?
4. Do you find their reasoning convincing?
5. What argument is applied to support the opposite view? Is it analogous with N. J. Oller’s approach to the issue?

Table 1. The results of the survey can be presented by the following diagram:

N of activity	The number of students giving the right answers	Percentage
Activity 1	30	88,2 %
Activity 2	26	76,4 %
Activity 3	22	64,7 %
Activity 4	12	35,2%
Activity 5	11	32,3%

Findings.

Finding 1: The majority of the students (88%) could answer the questions on the text correctly, showing the understanding of the linguistic text and as well as language competence; 4 students fail because of the lack of sufficient knowledge of the foreign language.

Finding 2: The students (76%) could easily reproduce the other linguists' views and approaches, using the latter's argumentation and reasoning but failed in expressing their independent perception of the problem.

Finding 3: The 64 % students could analyze and evaluate the material with some argumentation and evidence but not sufficient to show higher-order thinking.

Finding 4: The ability to think critically which is reflected in problem-solving and making cross-linguistic references was demonstrated by about 35% of the total number. The other students show a lack of critical and creative thinking.

Conclusions. Summing up the study we can say that promoting students' critical thinking in Armenian universities is fraught with some difficulty, which can be explained historically. To overcome this difficulty the paper presents eight strategies which are supposed to develop students' critical thinking in theoretical class: psychological preparation, stimulating interest, identifying the problem, suggesting related sources, evaluating the problem indirectly, solving the problem independently, making cross-linguistic references, mastering scientific language register. But as the survey shows it is not an easy task: out of 34 students involved in the survey only 35% could actually display a real critical thinking ability, the rest making tentative, probing steps in this regard. We think implementing the aforementioned strategies regularly and efficiently may eventually lead to overall success.

REFERENCES

1. Trilling B. and C. Fadel (2009) 21 century skills: Learning for life in our times. John Wiley & Sons.
2. Cox J. (2016) Teaching Strategies to Promote Critical Thinking </www.teachhub.com/teaching-strategies-promote-critical-thinking>
3. Weimer M¹ (2013) Assessing Critical Thinking Skills. The George Washington GSEHD Home > Art. New Jersey: Ablex, Norwood >
4. Weimer M². (2013) Critical Thinking: Definitions and Assessments. <https://www.facultyfocus.com>
5. Blokh M.T. Semionova, S. Timofeyeva (2004) Theoretical English Grammar. Seminars. Moscow: Visshaya Shkola.
6. Scott F.S., C.C. Bowley, C.S. Brockett, J.G. Brown, P.R. Goddard (1980) English Grammar. A Linguistic Study of its Classes and Structures. London: Fakenham Press Limited.
7. Mkhitarian Y. and A. Cubaryan (2013) Theoretical English Grammar. Yerevan: YSU Press.
8. Keshishian F. (2013) Culture and Classroom Communication: A Pilot Study in the Post-Soviet Republic of Armenia. Journal of Intercultural Communication Research. pp.252-274.
9. Halpern D. (1996) How to promote student reflection and critical thinking <www.hawaii. ed/...>
10. Eldridge G. (2010) Enhancing Critical Thinking for All Students. Online Articles <http://...in two elements of algebra for all students.
11. Crockett L.W. (2017) 12 Strong Strategies for Effectively Teaching Critical Thinking Skills. <https://globaldigitalcitizen.org>.
12. Elder L. and R. Paul (2010) Critical Thinking Development: A Stage Theory www.criticalthinking.org.
13. Manning A. (2008) English for Language and Linguistics in Higher Education Studies <https://www.garneteducation.com/app/uploads/2014/12/ESAP-Lang-and-Ling-TB2>
14. Chomsky and his critics: <www.nybooks.com/articles1980>
15. Radford A. (1988) Transformational Grammar: A First Course. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Lyons J. (1971) Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge University Press.
17. Bornstein D. (1984) An Introduction to Transformational Grammar. Lanham: University Press of America.
18. Oller, Jr. J.W. (1977) On the Relation between Syntax, Semantics, Pragmatics. < <https://www.researchgate.net/publication/249932491>
19. Jahn M. (2002) "Colorless green ideas sleep furiously": A Linguistic Test Case and Its Appropriations < www.uni-koeln.de/~ame02/jahn>
20. Franciosi S. (2014) Teaching Students to Categorize TOEFL Essay Topics // English Teaching, FORUM, vol 52, No4, pp. 28-35.
21. Payne Th.E. (2011) Understanding English Grammar. Cambridge University Press.
22. Mkhitarian Y. and S. Tumanyan (2014) On Differences in the Use of Hedges in English and Armenian Academic Discourse. // Social and Behavioral Sciences. Elsevier Ltd. pp 2006-2011
23. Crismore A. and R. Farnsworth (1990) Metadiscourse in popular and professional science discourse // Writing Scholar. Studies in Academic Discourse ed. by W. Nash, Newbury Park, Ca. Sage.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВИБІР МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Коренева І. М., канд. пед. наук, доцент

Україна, м. Глухів, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, кафедра теорії і методики викладання природничих дисциплін, докторант

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/5999

ARTICLE INFO

Received: 08 May 2018

Accepted: 28 June 2018

Published: 12 July 2018

KEYWORDS

education for sustainable development, preparation of teachers of biology, methodological approaches in pedagogical research, higher pedagogical education.

ABSTRACT

The article is devoted to the opus of such pedagogical approaches for the training of future teachers of biology to the realization functions of education for sustainable development: systemic, synergetic, competence, student-centered, personality-activity, functional, praxeological, acmeological, axiological. These methodological approaches allowed the establishment of worldview positions (the main ideas of the study) and to determine general pedagogical patterns as the basis for scientific research. The training of future biology teachers to implement the functions of education for sustainable development is considered an important part of their vocational training. It is a system that includes content, organizational forms and methods of teaching and education, means, technologies, stages, criteria, results, aimed at achieving the common goal of training. The purpose of preparing students for the implementation of the functions of education for sustainable development is to form their special competence - the ability to understand and implement the strategy of sustainable development.

Citation: Koreneva I. M. (2018) Pidhotovka Maibutnix Vchyteliv Biolohii do Realizatsii Funktsii Osvity dlia Staloho Rozvytku: Vybir Metodolohii Doslidzhennia. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/5999

Copyright: © 2018 Коренева І. М. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Загальновідомо, що освіта є вирішальним фактором суспільних змін. І сьогодні освіта для сталого розвитку (ОСР) як сучасний підхід до організації навчального процесу проголошує провідну роль освіти у досягненні сталого майбутнього. Україна, серед інших країн, приєдналась до всіх міжнародних документів, що підтримують та просувають в суспільстві концепцію сталого розвитку та освіти для сталого розвитку, зокрема, включилась в реалізацію програми Десятиліття освіти для сталого розвитку [1] та Глобального плану дій з освіти для сталого розвитку [2].

Освіта для сталого розвитку набула значного поширення та переосмислення суті. Сучасне її розуміння як властивості освіти, особливого стилю освіти вимагає трансформування національних пріоритетів системи освіти. Формування системи освіти для сталого розвитку в кожній країні має історичний характер, а зміст, форми, засоби професійної підготовки вчителів на засадах сталого розвитку зумовлені національними соціально-економічними, історико-культурними чинниками, що узгоджуються із світовими тенденціями. Таким чином, професійна підготовка вчителів є тісно вплетеною у контекст розвитку загальноєвропейської і світової освіти, а також відображає особливості внутрішньодержавних соціально-економічних процесів.

Професія вчителя є однією з найвідповідальніших та найвизначальніших в сучасних умовах розвитку суспільства. Адже саме з вчителя починається розвиток у складному ланцюзі процесів і подій, що є взаємопов'язаними: навчання і виховання – якісна професійна освіта –

науково-технічний прогрес – сталий розвиток суспільства. Кінцевий результат багато в чому залежить від потенціалу першої ланки, від професіоналізму вчителя, від його поглядів, цінностей, активності та громадянської позиції.

В Україні поступово поширюється розуміння необхідності переходу до сталого розвитку суспільства та впровадження освіти для сталого розвитку. Метою освіти визнано розвиток особистості для забезпечення сталого розвитку суспільства (Закон України «Про освіту», 2017). Тому підготовка вчителів на засадах сталого розвитку, готових здійснювати управління сталим розвитком на рівні своєї професійної діяльності є актуальною.

Особливого значення в реалізації функцій освіти для сталого розвитку набуває професійна підготовка вчителів біології. Саме вони покликані формувати в учнів природничо-наукову картину світу, розкривати різноманіття причинно-наслідкових зв'язків в системі «Природа-Суспільство», виховувати молодь на екоетичних принципах, забезпечувати екологічну освіту і виховання молоді, тощо. Вчителі біології внаслідок специфіки своєї професійної підготовки та особливостей навчального предмету, що викладають, найкраще ознайомлені з концепцією сталого розвитку. А отже, вчителі біології мають стати одними з перших агентів суспільних змін у напрямку до сталості, забезпечити передумови коеволюційного розвитку суспільства та біосфери шляхом підготовки молодого покоління та реалізації функцій освіти для сталого розвитку.

Оновлення професійної підготовки вчителів біології потребує перш за все визначення науково- методичного інструментарію дослідження. Адже теоретичні основи дослідження не можливо визначити без обґрунтування особливостей методології педагогічного дослідження [3]. Таким чином, методологія педагогіки набуває нормативну спрямованість і її першорядним завданням стає розробка способів методологічного забезпечення педагогічних досліджень [4].

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до організації експериментального дослідження з підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку.

В основу підготовки вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку покладено положення міжнародних нормативних актів, доповідей ООН, рішень міжнародних конференцій та асамблей, ініційованих ООН та ЮНЕСКО. А саме: Програма дій “Порядок денний на XXI століття”, ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.); Доповідь Міжнародної комісії ЮНЕСКО з освіти для XXI століття (Доповідь Делора) «Освіта: прихований скарб» (1996 р.); Декларація Тисячоліття ООН, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН (2000 р.); Стратегія ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку (2005 р.); «Майбутнє, якого ми прагнемо», підсумковий документ Конференції ООН із сталого розвитку (2012 р.); Глобальна програма дій з освіти для сталого розвитку, прийнята ЮНЕСКО (2014 р.); Програма дій «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку до 2030 року», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (2015 р.); Інчхонська декларація і Рамкова програма дій «Освіта – 2030. Забезпечення інклюзивної і справедливої якісної освіти протягом всього життя» (2016 р.) та ін.

Серед національних джерел, що дали можливість сформулювати головні методологічні положення підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку такі нормативні документи як: Концепція екологічної освіти України (2001 р.); Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (2001 р.); Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.); Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.); Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.); Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»; Концепція «Нова українська школа» (2017 р.); Національні цілі сталого розвитку (2017 р.); Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (2017 р.) та ін.

Підготовка майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку має важливе значення, а саме:

- політичне (полягає у формуванні умінь приймати рішення у складних невизначених умовах на основі цінностей та принципів сталого розвитку);
- культурологічне (сприяє розвитку матеріальної і духовної культури сталого суспільства);
- соціальне (полягає у сприянні переходу до сталого розвитку суспільства, поступовій зміні способу його життєдіяльності завдяки формуванню свідомості та індивідуальних стилів поведінки громадян);

- професійне (полягає у моральному, інтелектуальному, професійному розвитку майбутніх вчителів біології, формуванні у них свідомості, ідеалів, стилю життя на принципах сталого розвитку);

- особистісне (сприяє розвитку здібностей та творчого потенціалу студентів – майбутніх вчителів біології).

Питання про сучасні методологічні підходи підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку є актуальним у світлі методологічного обґрунтування визначеної педагогічної проблеми в умовах перегляду пріоритетів у системі професійної педагогічної підготовки. Необхідність перегляду пріоритетів зумовлена трансформаційними процесами в освіті, переосмисленням ролі вчителя у третьому тисячолітті, що призвели до зміни стандартів педагогічної освіти та нового змісту освіти.

Обґрунтування підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку, визначення методології дослідження, аналіз властивостей і функціональних особливостей елементів педагогічної системи підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку здійснювалось на основі фундаментальних положень психології, дидактики, гносеології, філософії освіти, теорії систем за допомогою реалізації таких педагогічних підходів: системного, синергетичного, компетентнісного, студентоцентрованого, особистісно-діяльнісного, функціонального, праксеологічного, акмеологічного, аксіологічного. Ці методологічні підходи дозволили встановити світоглядні позиції (головні ідеї дослідження) та визначити загальні педагогічні закономірності як підґрунтя наукового пошуку. Розкриємо їх зміст і суть використання в роботі.

Використання системного підходу (та його аспектів: системно-елементного, системно-структурного, системно-функціонального, системно-комунікаційного) полягало у розгляді процесу підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку як динамічної системи, що у свою чергу є частиною системи професійної підготовки майбутніх біологів. Використання системного підходу дало можливість розробити цілісну модель підготовки, виявити її елементи та їхні зв'язки, а також виділити головні системотвірні фактори та умови функціонування в динамічних обставинах середовища, здійснювати цілеспрямоване і системне коригування. Системний підхід є одним із універсальних у педагогічних дослідженнях, він дозволив створити цілісне, інтегроване уявлення про досліджуване явище.

Синергетичний підхід у підготовці майбутніх вчителів біології дозволив сформулювати стратегічні цілі підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку відповідно до завдань суспільного розвитку. В нашому дослідженні ми розглядали процес професійної підготовки майбутніх вчителів біології в широкому контексті процесів суспільного розвитку. Таким чином, історичний розвиток суспільства зумовив трансформацію та структурування системи освіти, сприяв появі освіти для сталого розвитку, сприяв усвідомленню функцій ОСП та пошуку шляхів їх реалізації. Він забезпечив процеси самоорганізації професійної підготовки вчителів біології, орієнтував навчальний процес на пошук ціннісних життєвих сенсів (свідомий вибір життєвих цілей; формування цілісної картини світу; розвиток відповідальності за себе та інших, за довкілля, за майбутнє, тощо). Синергетичний підхід у дослідженні дав можливість методологічно підсилити процес формування особистості студента як суб'єкта навчальної діяльності, що виявляє активність та творчість, прагнучи до самовиявлення та самореалізації. Відповідно до цього підходу в дослідженні ми широко використовували міжпредметну організацію змісту підготовки, що дало можливість розширити межі спеціальності та вийти за рамки суто екологічного світобачення проблематики сталого розвитку, інтегрувати гуманітарну та природничо-наукову складову професійної підготовки вчителів біології. На основі синергетичного підходу в дослідженні навчання та виховання розглядалися як єдине ціле елементи яких є нероздільними. Крім того, було структуровано освітній процес і здійснено добір таких методів викладання, що спираються на самостійну пізнавальну діяльність (у тому числі колективну) що сприяє активізації процесів саморозвитку особистості, здійснено децентралізацію взаємин між викладачем та студентом (розбудова суб'єкт-суб'єктних стосунків). Таким чином, врахування синергетичних принципів самоорганізації і розгляд процесу підготовки майбутніх вчителів біології як відкритої системи дозволив виокремити функції ОСП та впровадити систему їх реалізації в підготовку майбутніх вчителів біології.

Компетентнісний підхід у дослідженні нами обрано через його спрямованість не стільки на формування знань, скільки на формування умінь застосовувати ці знання на практиці,

розвиток ціннісно-мотиваційної, етичної, поведінкової сфер особистості. Крім того, на основі компетентнісного підходу було виділено системоутворювальну результативну складову процесу підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку. Застосування цього підходу дозволило удосконалити освітню програму підготовки майбутніх вчителів біології в частині виділення спеціальних компетентностей, що пропонуються навчальним закладом. Таким чином, на основі використання компетентнісного підходу у підготовці майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку було виявлено на сконструйовано систему знань, умінь, навичок, особистісних якостей студентів, що лягли в основу діагностики та моніторингу рівнів підготовки студентів-біологів до реалізації функцій освіти для сталого розвитку.

Студентоцентрований підхід до навчання, в основі якого лежить орієнтація на студента та компетентнісна модель випускника, дозволив виокремити в дослідженні такі категорії як результати підготовки майбутніх вчителів до реалізації функцій освіти для сталого розвитку, сформульованими на рівні освітньої програми як те, що студенти повинні знати, розуміти, бути здатними продемонструвати після навчання, та компетентності, як особистісні динамічні утворення, що набуваються студентами. Виокремлені результати підготовки майбутніх вчителів до реалізації функцій освіти для сталого розвитку та набуті ними компетентності лягли в основу розробки освітньої програми підготовки майбутніх вчителів спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія).

З компетентнісним та студентоцентрованим підходами тісно взаємозв'язаний особистісно-діяльнісний підхід в центрі якого – особистість учня, студента, його самобутність, індивідуальний досвід, що формується в процесі різноманітної діяльності. Особливостями застосування нами особистісно-діяльнісного підходу є орієнтація його на соціум. У нашому випадку соціально-особистісно-діяльнісний підхід до навчання і виховання полягав у відповідності особистісного розвитку тенденціям і перспективам суспільного розвитку. Адже без наповнення соціальним змістом особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці, втрачає свою цілеспрямованість, а професійна підготовка – соціальне значення. В дослідженні його було застосовано у тісному поєднанні його особистісно орієнтованого та діяльнісного аспекту. Так, особистісний компонент особистісно-діяльнісного підходу передбачав врахування індивідуально-психологічних, вікових, статевих та ін. особливостей студентів під час вибору змісту, методів, форми навчальних завдань, темпу навчання. Орієнтував освітній процес на розвиток особистості студента, його якостей, ключових компетентностей, трансверсальних умінь та навичок. Засобом такого розвитку та становлення особистості в контексті особистісно-діяльнісного підходу виступала діяльність студентів. Таким чином, освітній процес характеризувався використанням активних методів та прийомів навчання, орієнтуванням на розвиток умінь самостійної пізнавальної діяльності, здійсненням рефлексивного навчання (залученням до аналізу своєї діяльності, діяльності однокласників, педагога), процес навчання здійснювався за такими етапами: мотиваційно-цільовим, операційно-функціональним, контрольним-рефлексивним. На концептуальному рівні використання особистісно-діяльнісного підходу полягало у орієнтуванні мети і завдань підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку на формування системи дій і знань, що забезпечують цю систему, діяльнісної форми компетентності: не тільки «знає та розуміє», але і «уміє та застосовує».

Сутність функціонального підходу у дослідженні полягала у розгляді освіти для сталого розвитку тільки з позицій зовнішнього середовища, що дало можливість з'ясувати взаємозв'язки ОСР з іншими системами (освітою, суспільством тощо) та зовнішнім середовищем. На підставі чого були виокремлена та схарактеризована ієрархія функцій освіти для сталого розвитку, що стала орієнтиром у розробці системи підготовки майбутніх вчителів біології до їхньої реалізації.

Праксеологічний підхід використано для визначення педагогічних умов реалізації системи підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку. Адже головним критерієм вибору була ефективність (досягнення результату з найменшими ресурсними витратами) та результативність (відповідність отриманих результатів поставленій меті) освітнього процесу як пошук найраціональнішого варіанту діяльності. Він дав можливість виокремити та застосувати оптимальні педагогічні технології (зміст, форми, методи, засоби) для реалізації функцій освіти для сталого розвитку, результативно планувати та виконувати професійну діяльність, сприяв напрацюванню рекомендацій щодо оптимізації освітнього процесу.

Акмеологічний підхід орієнтував підготовку майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку на організацію творчої діяльності, посилення мотивації навчання та професійного становлення, створенні умов для самореалізації та самовдосконалення особистості. Тобто, у процесі розробки експериментальної системи підготовки майбутніх вчителів біології значна увага приділялась розвитку творчих здібностей та особистісних якостей студентів, що сприяють розвитку індивідуальних якостей кожної дитини і є важливими у забезпеченні якості професійної підготовки.

Використання у дослідженні аксіологічного підходу зумовлено двома причинами: специфікою освіти для сталого розвитку, що є ціннісно орієнтованою, та особливостями професійної підготовки майбутніх вчителів, що має формувати духовно багату індивідуальність вчителя, розвивати у нього здатність приймати ефективні рішення, робити вибір в мінливих умовах педагогічного процесу на основі своїх ціннісних установок. Аксіологічний підхід передбачає виховання студентів на цінностях сталого розвитку, а їхнє прийняття кожним студентом є критерієм гуманізації підготовки вчителів біології. Він вирішує світоглядні проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів біології і є актуальним оскільки задає «систему координат», що визначає поведінку і є вихідною у прийнятті важливих рішень професійної діяльності.

Окреслені вище методологічні підходи до підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку являють собою сукупність способів і прийомів розгляду розв'язання завдань нашого дослідження. Вони доповнюють один одного, розкриваючи багатоаспектну проблему професійної підготовки вчителя біології, та визначають головні принципи підготовки до реалізації функцій освіти для сталого розвитку.

Для забезпечення ефективності дослідження важливим є врахування стійких об'єктивних і загальних зв'язків між педагогічними процесами і явищами та залежностей між їхніми компонентами, що визначають характер розвитку будь-якого процесу. Вони є необхідними закономірностями, дотримання яких сприяє досягненню результатів підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку.

На основі сформульованих підходів виокремлено основні положення, що відображають особливості підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку в контексті дослідження:

1) підготовку майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку ми розглядаємо як частину їхньої професійної підготовки, як об'єктивний і цілеспрямований процес, що підпорядковується закономірностям;

2) підготовка майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку є системою, що складається з елементів, пов'язаних між собою, і спрямована на впровадження базових функцій освіти для сталого розвитку особистісного рівня (пізнавальної, виховної, технологічної). Функціонування цієї системи передбачає створення умов для розвитку особистості майбутнього вчителя біології на основі оволодіння необхідними знаннями, уміннями, навиками, що забезпечують ефективність реалізації функцій освіти для сталого розвитку;

3) результатом підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку є формування такої професійної компетентності студентів з освіти для сталого розвитку як *«здатність у процесі навчання і виховання учнів розуміти та реалізовувати стратегію сталого розвитку»*, визначеної у проекті стандарту вищої освіти спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія) та в освітній програмі підготовки цієї ж спеціальності Глухівського НПУ ім. О. Довженка;

4) ефективність підготовки майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку залежить від впровадження нової концепції та системи підготовки, а також від повноти забезпечення всього комплексу педагогічних умов, необхідних для досягнення мети підготовки;

5) підготовка майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку має відображати концептуальні положення освіти для сталого розвитку та бути спрямованою на забезпечення досягнення цілей сталого розвитку;

6) підготовка майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку є спрямованою на формування особистості майбутнього вчителя біології, його ціннісно-мотиваційних установок та трансверсальних умінь і навичок, що забезпечать випереджувальний характер підготовки.

Висновки. Підготовка майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку є частиною їхньої професійної підготовки і розглядається нами як система, що динамічно розвивається і складається із взаємопов'язаних та взаємозумовлених елементів, що зазнають зовнішнього впливу соціокультурного середовища. Ця система передбачає органічну єдність завдань, змісту, організаційних форм та методів навчання і виховання, засобів, технологій, етапів, критеріїв, результатів, спрямованих на досягнення спільної мети підготовки. Метою підготовки студентів до реалізації функцій освіти для сталого розвитку є формування у них спеціальної компетентності - здатність у процесі навчання та виховання учнів розуміти й реалізовувати стратегію сталого розвитку людства засобами навчального предмету «Біологія».

Підготовка майбутніх вчителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку повинна бути не окремим елементом професійної підготовки, а виконувати інтегративну роль у цій системі. Адже освіта для сталого розвитку – це сучасний трансверсальний тип освіти, спрямований на розкриття потенціалу особистості на всіх освітніх рівнях, що базується на цінностях та принципах сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія ЕЭК ООН для образования в интересах устойчивого развития. *Адуктар*, №2 (5), 2005. С.30-35.
2. Roadmap for Implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230514e.pdf> (Last access: 17.03.18).
3. Краевский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя. Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. С. 107-108.
4. Чернілевський Д.В., Томчук М.І., Дубасенюк О.А., Антонова О.Є., Захарченко В.П., Вознюк О.В., Сіранчук Н.З. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень. *Методологія наукової діяльності : навч. посіб.*, вид. 3-тє, переробл. / за ред. Д.В. Чернілевського. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2012. С. 216-241.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИХ ЕКОЛОГІЧНИХ СТЕЖОК

Людмила Іванівна Довгопола

викладач кафедри теорії і методики професійної підготовки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6000

ARTICLE INFO

Received: 16 May 2018

Accepted: 30 June 2018

Published: 12 July 2018

KEYWORDS

educational and scientific ecological trail,
students-biologists,
research work,
rare plants and animals,
zoocenosis,
phytocenosis,
interactive methods of training.

ABSTRACT

The article deals with the experience of creation, didactic possibilities and peculiarities of the use of ecological trails. Their role in the training of future biology teachers is revealed. The definition of «comprehensive educational and scientific ecological path» is substantiated.

The characteristic and structure of the complex educational and scientific ecological trail «Outskirts of Pereiaslav region», created on the basis of the SHEI «Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University» was created and the possibilities of its use were analyzed. Some aspects of organizing research work for secondary and higher education students are covered. A set of tasks was proposed, which were carried out and carried out directly on each of the key sites of the path.

It was proved that the activity of secondary and higher education students, organized on the basis of the comprehensive educational and scientific ecological trail «Outskirts of Pereiaslav region», promoted the expansion and deepening of biological knowledge, formed the ability to analyze and compare objects of wildlife, to find causal consequences, monitoring the environment, developing abilities for research and design activities, and raising cognitive activity.

Citation: Liudmyla Dovhopola (2018) Formation of Future Teachers of Biology to Professional Activity by Means of Educational Scientific Environmental Footwear. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/6000

Copyright: © 2018 Liudmyla Dovhopola This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Постановка проблеми. Реформування освітньої системи України спрямовано на її інтеграцію до єдиного європейського простору вищої освіти, що передбачає формування нових фахових якостей у процесі підготовки майбутніх учителів. Освітній стандарт нового покоління детермінує упровадження у навчальний процес здобувачів вищої освіти таких педагогічних умов, методів, форм і технологій навчання, які б спонукали майбутніх учителів біології до продуктивної пошукової діяльності, що виявляє високий розвиваючий потенціал.

Вагомою педагогічною умовою, що пливає на процес формування готовності майбутніх учителів біології до професійної діяльності є організація безпосереднього контакту студентів із природним середовищем, який забезпечується діяльністю здобувачів вищої освіти на навчально-наукових екологічних стежках.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий внесок у методико розроблення та створення екологічних стежок зробили учені: Л. Бабюк [1], Я. Дідух, В. Єрмоленко, О. Крижанівська [7], С. Шпуляр [10] та ін.

Педагогічні дослідники Л. Антоновська [5], Н. Баюрко [2], В. Васін [4], Л. Вельчева [3], В. Вербицький [6], А. Ібатуллін [8], О. Комарова [9], О. Ходан [5], розглядають навчальну екологічну стежку як засіб професійної підготовки студентів у закладах освіти та формування екологічної та дослідницької грамотності в учнів.

Зважаючи на наявні наукові розвідки варто зазначити, що окремі аспекти такого роду досліджень до тепер є не розв'язаними.

Мета передбачає висвітлення особливостей застосування навчально-наукової екологічної стежки «Околицями Переяславщини» як засобу формування готовності майбутніх учителів біології до професійної діяльності у процесі практичної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Екологічна стежка є природною матеріальною базою професійної підготовки студентів-біологів у процесі навчально-польової та педагогічної практики, навчально-виховна ефективність якої значно продуктивніша в порівнянні з типовими навчально-дослідними ділянками закладів освіти.

Так, В. Вербицький указує, що наявність навчальних екологічних стежок забезпечує умови для виконання системи завдань, які організують та спрямовують діяльність учнів у природному оточенні. Вони здійснюються під час комплексних екологічних екскурсій, польових практикумів, які виступають новими міжпредметними формами організації навчально-виховного процесу [6].

Н. Баюрко в своєму дисертаційному дослідженні доводить, що безпосередня діяльність студентів-біологів на екологічних стежках і наявність у здобувачів вищої освіти практичних умінь і навичок до їх організації впливають на формування готовності майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи [2].

На думку Я. Дідуха екологічна стежка є унікальною та перспективною формою природоохоронної освіти. По-перше, навчання проходить не в процесі обов'язкового заходу, приуроченого до конкретної дати, місця чи часу, а при безпосередньому спілкуванні з дикою природою. По-друге, завдяки емоційному сприйняттю людиною природи, її впливові на всі органи чуття, цілеспрямовано формується позитивна емоційна сфера передусім у тих людей, які до цього зовсім не цікавилися природою і не мали особливого потягу до спілкування із нею [7].

Учені Я. Дідух, В. Єрмоленко, О. Крижанівська та ін. розробили класифікацію екологічних стежок, яка є найбільш поширеною та повною у сучасній науковій літературі. Вони виокремлюють такі їх різновиди:

1) спеціалізовані:

– наукові (виділяються за типовими й унікальними об'єктами досліджень із метою напрацювання методичних питань для науковців – ботаніків, зоологів, географів, археологів істориків тощо);

– навчальні (для проведення навчальних занять для дошкільних закладів, учнів загальноосвітніх навчальних закладів, студентів та слухачів);

– рекреаційні (створюються на типових об'єктах природи, що мають високий рекреаційний потенціал);

– лікувально-оздоровчі (охоплюють об'єкти природи, що виявляють особливе профілактичне й оздоровче значення, наприклад, поблизу санаторіїв; цей тип стежок може використовуватися із метою ознайомлення людей з умовами зростання та біологічними особливостями лікарських рослин);

– освітньо-ресурсні (створюються на типових об'єктах природи, мають високий еталонний природно-ресурсний потенціал, який використовується із метою підвищення рівня екологічної освіти природо користувачів).

2) комплексні (поєднують функції спеціалізованих екостежок);

3) туристичні екологічні маршрути [7].

Виходячи із поданої вище класифікації типів екологічних стежок, у дослідженні було доцільно організувати створення саме комплексної навчально-наукової екологічної стежки, що вбачає поєднання дидактичних завдань, які передбачають не лише формування екологічного світогляду а й: розширюють та поглиблюють знання, навички і вміння із природничих дисциплін здобувачів вищої і середньої освіти; включають вивчення природних об'єктів, які передбачені освітньо-професійною та шкільною програмами; максимально розкривають взаємозв'язки природних компонентів в екосистемах (поєднання елементів рослинного та тваринного світу між

собою і довкіллям); передбачають організацію наукових досліджень живих природних об'єктів із метою практичного застосування методичних умінь.

Із метою цілеспрямованого формування у майбутніх учителів біології готовності до професійної діяльності у процесі практичної підготовки на базі ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» було створено комплексну навчально-наукову екологічну стежку «Околицями Переяславщини». Вона виступала постійною базою проведення:

- навчальних екскурсій (навчально-польові та педагогічні практики, екскурсії);
- навчальних занять (складання різноманітних проектів, у тому числі й природоохоронних, проведення уроків і практичних занять серед природи у відповідних пунктах стежки, засвоєння методики польових досліджень із метою вивчення природних живих об'єктів у різних середовищах їх існування);

- науково-дослідницької роботи (написання наукових робіт учнями-членами Малої академії наук України, кваліфікаційних робіт бакалавра або магістра, публікацій у фахових виданнях, матеріалах науково-практичних конференцій студентів, викладачів і вчителів, присвячених навчальній екологічній стежці та проведених на ній досліджень).

Так, Л. Вельчева вказує, що особливістю роботи на навчальній екологічній стежці є поєднання теоретичних знань із особистою участю у різноманітних практичних справах захисту й поліпшення природи, а також у пропаганді знань про її охорону. Лише таке поєднання теоретичного пізнання і практичної діяльності формує основу освітньої компетентності учнів із біології та є дієвою формою професійної підготовки студентів-біологів [4].

Робота студентів та учнів на екологічній стежці передбачає розв'язання наступних задач: встановлення екологічних зв'язків між компонентами біогеоценозу в різних екосистемах; з'ясування впливу антропогенних чинників на екосистеми й окремі природні об'єкти; формування навичок екологічно доцільної поведінки в природі, розвиток екологічної відповідальності тощо.

Екологічна стежка виявляє важливий потенціал при проведенні просвітницької роботи серед широких верств населення шляхом організації екскурсій на екостежці з пропагандою природоохоронних заходів, інформування про види рослин і тварин, що трапляються на заданому маршруті та виданням буклету «Околицями Переяславщини».

О. Комарова висвітлює окремі аспекти організації дослідницької роботи учнів на екологічній стежці, наводить орієнтовну тематику дослідницьких робіт школярів на кожній із зупинок стежки, описує методику та подає результати роботи щодо визначення віталітету ценопопуляції сону лучного (*Pulsatilla pratensis*). Вона стверджує, що можливості для подальшої екологічно-просвітницької та дослідницької роботи на стежці важко переоцінити, особливо за умови залучення юннатів до пролонгованих екологічних досліджень [9].

Підсумовуючи вище сказане зазначимо, що навчально-наукова екологічна стежка передбачає триєдину мету: навчальну, розвиваючу та виховну.

Маршрут екологічної стежки прокладався таким чином, щоб охопити ділянки, що мають природничу цінність, які були б насичені максимальною кількістю видів рослин і тварин, що притаманні різним типам екотопів і були цікавими, доступними як із навчальної, так і практичної точки зору. Структура стежки включає шість ключових ділянок: №1 «Алея відділу Голонасінних», №2 «Заплавні луки р. Трубіж», №3 «р. Трубіж», №4 «Околиці Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини», №5 «Антропогенний вплив на біогеоценози» та №6 «Лісове озеро».

«Алея відділу Голонасінних» презентує штучні насадження на території ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» представників відділу Голонасінних: сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.), ялівець звичайний (*Juniperus communis* L.), ялівець козацький (*Juniperus sabina* L.), широкогілочник східний або туя східна (*Platycladus orientalis* L.), туя західна (*Thuja occidentalis* L.) має садові форми «Aureoscens», «Columna», ялина звичайна або європейська (*Picea abies* (L.) Karsten, або *Picea excelsa* Link.) та її садові форми «Конса», «Aurea Magnifica», ялина колюча (*Picea pungens* L.) та її садові форми «Koster», «Hoopsii», «Glausa», ялиця одноколірна (*Abies concolor* L.) та її садові форми «Argentea», «Compacta» та ін. Дана ключова ділянка також включена до навчальної екологічної стежки, що розроблена вчителем біології загальноосвітнього навчального закладу №4 м. Переяслава-Хмельницького В. Гайовою. У рамках педагогічної практики з біології у школі, здобувачі вищої освіти провели навчальну екскурсію учням 6-го класу на тему «Різноманітність рослин», використовуючи «Алею відділу Голонасінних». Студенти-практиканти застосовували інтерактивні методи навчання: «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Коло ідей» та ін. Школярам були запропоновані різні проблемні

запитання для групового обговорення із метою узагальнення вивченого матеріалу: «Як на вашу думку, чому Голонасінні віднесено до окремого відділу?», «У чому відмінність між хвойними і листяними деревами?», «Дуже часто в травні-червні можна почути вислів «сосна цвіте». Чи не є це біологічною помилкою?» («Мозковий штурм»); «Шишка це –..», «Я дізнався про..», «Хвоя це –..», «Фітонциди це –..» («Мікрофон»). Було запропоновано учням, власноруч, створити колекцію шишок хвойних, як підсумок, проведено конкурс «Найкраща колекція Голонасінних».

Дана ключова ділянка активно використовується у процесі проведення студентам-біологам практичних і лабораторних занять з дисциплін: «Ботаніка. Анатомія, морфологія, фітоценологія рослин» (1-ий курс), «Ботаніка. Систематика та філогенія рослин» (2-ий курс), «Основи дендрології, квітникарства та фітодизайну» (3-ій курс). Завдання, які ставилися перед майбутніми вчителями біології на даній ділянці: здійснити морфологічний аналіз одного з виду хвойних рослин, вивчити розміщення чоловічих і жіночих шишок на прикладі сосни звичайної (*P. sylvestris*), виокремити характерні діагностичні ознаки притаманні представникам відділу Голонасінних тощо.

«Околиці Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» – дана ключова ділянка представлена степовими (схил) та заплавами луками (заплава р. Попівка).

Із метою з'ясування стану та динаміки популяцій рідкісних видів рослин природної флори, в рамках дослідницького проекту «Поширення та стан ценопопуляцій рідкісних видів рослин Переяславщини» з навчальної дисципліни «Ботаніка. Систематика та філогенія рослин», студентами закладено на даній території моніторингові облікові ділянки з астрагалом шерстистоквітковим (*Astragalus dasyanthus* Pall.) та пальчатокорінником Фукса (*Dactylorhiza fuchsia* (Druce) Soo), які включені до Європейського червоного списку та третього видання Червоної книги України 2003 р. У процесі дослідження околиць Переяславщини студенти складають списки рідкісних видів рослин, закартовують місця поширення, фотографують, описують, виділяючи при цьому їх екологічні особливості існування, визначають ступінь антропогенного впливу на них і рекомендують шляхи їх охорони.

Ключова ділянка **«Антропогенний вплив на біогеоценози»** являє собою закинутий кар'єр із добування піску. На даний момент це сміттєзвалище, де студенти й школярі мають змогу вивчати та досліджувати антропогенний флористичний комплекс, який складають: амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiifolia* L.), чорнощир нетреболистий (*Iva xanthiifolia* Nutt.), енотера червоностеблова (*Oenothera rubricaulis* Klebahn.), блошинець канадський (*Conyza canadensis* (L.) Cronq.), золотушник канадський (*Solidago canadensis* L.), лобода біла (*Chenopodium album* L.) та ін. На екотопах, які постійно знаходяться під постійним антропогенним навантаженням майбутні вчителі біології та учні спостерігають процес деградації природного рослинного покриву: на порушених ділянках швидко поширюються бур'яни, які невибагливі до умов зростання, мають високу насінневу продуктивність та високо конкурентоздатні. Кар'єр є місцем, де здобувачі вищої та середньої освіти можуть спостерігати гніздування колоній ластівки берегової (*Riparia riparia*).

На ключовій ділянці **«Лісове озеро»** презентовано лісовий, прибережно-водний і водний фіто- та зооценози.

Серед водних тварин зустрічаються двостулкові – беззубка звичайна (*Anodonta cygnea*) та черевоногі (ставковики великий (*Lymnaea stagnalis*) і малий (*Galba truncatula*), котушка рогова (*Planorbis corneus*) молюски. Серед ракоподібних превалюють – річковий рак (*Astacus astacus*), дафнія прісноводна (*Daphnia pulex*), циклоп річковий (*Cyclops strenuous*), водяний віслик (*Asellus aquaticus*) та ін. У водоймах трапляються: павук сріблянка (*Argyroneta aquatica*), клоп водомірка (*Hydrometra gracilentia*), жук плавунець (*Macrodytes marginalis*) та водолуб великий чорний (*Hydrous piceus*) та ін.

У прибережно-водному екоотопі звичайними є черепаха болотяна (*Emys orbicularis*), яку включено до Бернської конвенції (додаток II) та вуж звичайний (*Natrix natrix*), жаба ставкова (*Pelophylax lessonae*) та озерна (*P. ridibundus*). Поширені такі види птахів: лелека білий (*Ciconia Ciconia*), крижень (*Anas platyrhynchos*), крячок чорний (*Chlidonias niger*) та ін.

Із метою формування готовності студентів-біологів до професійної діяльності у процесі практичної підготовки було створено комплекс завдань, які виконувалися і проводилися безпосередньо на навчально-науковій екологічній стежці «Околицями Переяславщини»:

– встановити видову різноманітність лікарських рослин заплави лук, водної та прибережно-водної рослинності р. Трубіж і о. Лісове;

– організувати дискусію: «Механізм линяння річкового рака (*A. astacus*), його фізіологічне значення», «Лікувальні властивості звіробою звичайного (*Hypericum perforatum* L.). Ризики фітотерапії»;

- організувати інтерактивну гру «Коло ідей». Обґрунтувати: чим пояснюється відсутність голови у двостулкових моллюсків; як визначити вік сосни звичайної (*P. sylvestris*) без зрізу деревини тощо;
- спростувати або довести логічність твердження: «Хвощ польовий індикатор кислих ґрунтів», «М'якуни – індикатори чистоти водойм» тощо;
- запропонувати протокол проведення дослідження екологічних особливостей беззубки звичайної (*A. cygnea*);
- встановити чисельність популяції дафнії (*Daphnia*) у залежності від біологічного забруднення водойми. Порівняти одержані результати з р. Трубіж та о. Лісове;
- встановити видовий склад хребетних і безхребетних тварин – мешканців озера, прибереженої та лісової зон зазначених ключових ділянок;
- визначити рідкісні види рослин і тварин їх поширення та стан популяцій;
- встановити антропогенний вплив на фіто- та зооценози навчально-наукової екологічної стежки;
- встановити чисельність популяції жука-короїда (*Scolytus mali*) та її вплив на сосновий ліс. Запропонувати методи боротьби з шкідником лісу.

Висновки. Отже, діяльність здобувачів середньої та вищої освіти, організована на базі комплексної навчально-наукової екологічної стежки «Околицями Переяславщини», сприяла розширенню та поглибленню біологічних знань, формувала уміння аналізувати й порівнювати об'єкти живої природи, знаходити причино-наслідкові зв'язки, здійснювати моніторинг довкілля, розвивала здібності до науково-дослідницької та проектної діяльності, підвищувала пізнавальну активність.

Перспективи подальших наукових розвідок будуть спрямовані на пошук дієвих організаційно-педагогічних умов, методів, форм і технологій навчання, що сприятимуть зростанню рівня сформованості готовності у майбутніх учителів біології до професійної діяльності у процесі практичної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабюк Л. М. Теоретико-методологічні засади наукового обґрунтування створення екологічних стежок. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. 2010. № 7. С. 71-75.
2. Баюрко Н. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017.– 256 с.
3. Вельчева Л. Г., Антоновська Л. В., Разнополов О. М., Ходан О. В. Екологічна стежка навчально-наукового арборетуму. *Постметодика*. 2005. № 4–5(62–63). С. 19–22.
4. Вельчева Л. Г. Екологічна стежка навчально-наукового арборетуму. *Агробіологічний комплекс як навчально-дослідницьке середовище*. 2005. № 4-5. С. 19-22.
5. Вельчева Л. Г., Васін В. А. Навчальна екологічна стежка «Дивосвіт навколо нас» як засіб професійної підготовки студентів до викладання біології та екології у загальноосвітніх навчальних закладах. *Вісник Національного мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького*. 2010. № 5. С. 35-42.
6. Вербицький В. В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти). Київ: Деміур, 2002. 232 с.
7. Дідух Я. П., Єрмоленко В. М., Крижанівська О. Т., Попович С. Ю. та ін. Екологічна стежка (методика, організація, характеристика модельної стежки «Лісники»). Київ: Фітосоціоцентр, 2000. 88 с.
8. Ибатуллин А. А. Учебная экологическая тропа как средство развития продуктивной деятельности учащихся. *Педагогическое образование в России: сб. науч. тр.* 2011. № 2. С. 178-181.
9. Комарова О. Організація дослідницької роботи учнів на екологічній стежці. *Біологія і хімія в школі*. 2011. № 6. С. 7-10.
10. Шпуляр С. Б. Методика створення екологічної стежки. Івано-Франківськ: Вид-во «Еколого-натуралістичний центр», 2011. 27 с.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «СОЦІОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ» ТА СПЕЦИФІКА ЇЇ ПРОЯВУ В ІНОЗЕМНИХ МАГІСТРАНТІВ – МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ

Мен Ян, Аспірант

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського,
Україна, м. Одеса

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6001

ARTICLE INFO

Received: 15 May 2018
Accepted: 26 June 2018
Published: 12 July 2018

KEYWORDS

foreign students;
adaptation;
socio-cultural adaptation;
voice instructors.

ABSTRACT

The essence of notion «socio-cultural adaptation» and peculiarities of its manifestation for foreign master degree students – prospective voice instructors. The article considers the education issues of the foreign artistic master degree students. The essence of notions «adaptation» and «socio-cultural adaptation» is analyzed; peculiarities of socio-cultural adaptation in the musical education field and the problems that are faced by Chinese students while mastering the specialty of voice instructor are revealed.

Socio-cultural adaptation is considered as an active process which is realised in the unity of social and psychological adaptation of individual to its surroundings and through the self-perfection and development of one's potential which in its turn enables the implementation of reversed influence upon the social environment and the state of culture within society.

Socio-cultural adaptation of foreign master degree students to artistic education within the new educational and social environment is realised through the particular organisation of pedagogical and inter-student communication, combination of new artistic interest with national and cultural requirements and tasks of preparation for future professional activity back at home country.

Citation: Meng Yang. (2018) Sutnist Poniattia «Sotsiokulturna Adaptatsiia» ta Spetsyfika yii Projavu v Inozemnykh Mahistrantiv – Maibutnikh Vykladachiv Vokalu. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/6001

Copyright: © 2018 Meng Yang. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Введення. Процес глобалізації, який всі більш відчутно впливає на стан сучасного суспільства, зумовлює розвиток міжнародних контактів, освітніх і культурних зв'язків, посилює зацікавленість учнівської молоді в отриманні професійної освіти у зарубіжних країнах. Активно розвивається ця тенденція і в китайському молодіжному середовищі. Інтерес абітурієнтів до отримання в Україні саме музичної освіти пояснюється визнанням світовою спільнотою здобутків музично-освітньої системи та бажанням більш активно залучитися до світових музичних цінностей, які впродовж багатьох століть були практично невідомі китайському суспільству.

Популярність навчання музики в інших країнах пояснюється і тим, що, на відміну від багатьох спеціальностей, музичне мистецтво оперує «інтернаціональною» музичною мовою, що уможливує отримання якісної професійної підготовки навіть за умов недостатньо вільного володіння вербальними формами спілкування.

Натомість, і студенти-музиканти, зокрема – майбутні викладачі вокалу, стикаються з певними труднощами, зумовленими відмінностями національної музичної мови, системи освіти, пануючими культурними традиціями, необхідністю пристосовуватися до іншого соціального устрою, ментальності, етнопсихологічних властивостей. стилю спілкування й поведіння корінного населення країни тощо.

Як свідчать дані соціологічних та психологічних досліджень, комплекс проблем, які виникають у іноземних студентів, нерідко призводить до підвищеного стану тривожності, внутрішньої невпевненості, що, у свою чергу, негативно позначається на процесі і результатах фахової освіти. Тим не менш, проблемам сприяння адаптації іноземних магістрантів-вокалістів, що навчаються в українських музично-освітніх закладах, належна увага не приділяється.

Результати дослідження. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що дослідження питань підготовки іноземних магістрантів до викладання вокалу здійснюється у науковій літературі під різними кутами зору. Так, аналізуються проблеми засвоєння китайськими студентами європейських традицій та шкіл вокального виконавства (Ву Гуолінг, Ху Дуньє); сутність художньо-виконавської вокальної підготовки розкрита в дослідженні Чжана Яньфена; інтерпретаційна культура педагога-вокаліста стала предметом наукових інтересів Пан На; питання виконавського артистизму, вокально-сценічної майстерності співаків та методика їх формування вивчають Ван Чень та Ван Лей.

Досліджується і проблема адаптації студентів іноземного походження до освіти в різних освітянських галузях, зокрема – такими науковцями, як А. Андреєва, І. Бех, О. Прудська, В.Штифурак, І. Шаповал та ін. Педагогічні й соціально-психологічні аспекти професійно спрямованої адаптації висвітлено в працях Л. Даренської, Т. Довгодько, Т. Петриченка, О. Степаненка, Л. Щепотько. Особливості адаптації студентів, які отримують освіту в мистецькій галузі, досліджували Н. Ашихміна, Лоу Яньхуа, Гоу Десян та ін. Натомість, особливості методики підготовки магістрантів-іноземців до вокально-викладацької діяльності на засадах соціокультурної адаптації на цей час ще не ставали предметом наукової уваги. Все це засвідчує актуальність обраної теми дослідження.

З метою уточнення сутності понять «адаптація» та «соціокультурна адаптація» звернемося до довідкової літератури, в якій зазначено, що термін адаптація в перекладі з латинської «adaptation» означає пристосування, прикладання. Науковці наголошують, що останнє включає в себе сукупність реакцій, поведінкових, психологічних змін, спрямованих на збереження особистісної іманентної цілісності в мінливих зовнішніх умовах. Як слушно зазначає А. Флієр, «...у цілому, еволюція способів адаптивних реакцій може бути розглянута як одна з базових характеристик еволюції форм життя на Землі... належачи до кожної конкретної історичної доби, процес адаптації обумовлений зміною форм життєдіяльності та образів свідомості в людини» [11, с. 72].

Важливим атрибутом адаптаційного процесу є діалектична єдність змін, варіювання, розвитку та відносної стійкості, як чинника забезпечення ідентичності й цілісності особистості, тому одним з найважливіших понять, які розглядаються в руслі адаптаційної теорії, є уявлення про гомеостаз, тобто – про відносну стійкість, сталість і здатність до саморегуляції як способу пристосування до мінливих умов дійсності.

Адаптація індивіда, включеного в складну систему взаємовідносин між зовнішнім середовищем, соціумом, комунікативними групами, є результатом як загального історичного процесу, так і індивідуального розвитку. Вживання поняття «соціокультурна адаптація» має на меті підкреслити, що процес соціальної адаптації має розглядатися, відштовхуючись не тільки від поняття «культура» в широкому сенсі, як загальний соціальний досвід, набутий людством у процесі багатовікової спільної життєдіяльності, а і у вузькому сенсі, який А. Флеєр визначав як засіб реалізації функцій навчання в повсякденній сфері неформального спілкування людей (виховання, соціальна комунікація), та в системі спеціальних культурних інститутів (освітніх, просвітницьких, інформаційних), безпосередньою метою яких є соціалізація та інкультурація індивіда [11, с.76].

За думкою науковця, при цьому людина виступає як самість, що стає фактичним і активним суб'єктом культурних процесів, виступає як активний інтерпретатор, творець нових культурних форм, здатна до гнучкого поєднання стійких нормативних установок культурної традиції з їх варіативно-творчим виконанням. Таким чином зрозуміла «культура» визначається головною ланкою зв'язку між особистістю і її соціальним оточенням [12, с. 26].

Відтак, соціокультурна адаптація розглядається як активний процес, який реалізується в єдності двох життєвих програм – «зовнішньої» і «внутрішньої». Мета першої полягає в

соціально-психологічному пристосуванню до особливостей оточення, соціуму, а другої – у здійсненні самореалізації, самовдосконалення, розкриття власного потенціалу і тим самим здійснення певного впливу на суспільне середовище і стан культури.

Додамо, що прояв соціокультурної адаптивності в мистецькій галузі має охоплювати психологічні та художньо-ментальні аспекти адаптації, завдяки чому складаються умови для пристосування особистості до певного культурного, художнього середовища, її спроможності адекватно-змістовно сприймати його артефакти та реалізувати свої потенційні можливості з максимальною корисністю для само прояву в обраній галузі мистецької діяльності (В. Агеєв [1]).

З цього погляду процес соціокультурної адаптації має полягати, з одного боку, у частковій відмові індивіду від певних стереотипів, включенні інших видів ментальності у свій внутрішній світ, здатності долати власний етноцентризм; з іншого боку – процес адаптування у нове культурне середовище має врівноважуватися збереженням етнокультурних особливостей, тобто забезпечувати ідентифікацію внутрішнього світу як частки унікальної етнокультури (Б. Асаф'єв [2]).

В уточненні специфічної сутності соціокультурної адаптації будемо виходити з того, що цивілізаційні процеси в цілому розглядаються науковцями як прояв культури у широкому сенсі цього поняття. Увага акцентується і на тому, що в життєдіяльності соціуму, його розвитку й самореалізації вирішальну роль відіграє присвоєння культури як сукупності духовного і матеріального досвіду людства у всьому багатстві й різноманітті їх розвитку, що відбувається через зміну культурних епох, цивілізацій, геополітичних та національно-етнічних утворень, відображається у виді розвитку або регресу суспільних формацій. Зрозуміло, що ці зміни, новації вимагають постійної адаптації нових поколінь до надбань суспільства, до активної індивідуально-онтогенетичної адаптації, яка полягає у постійному засвоєнні індивідом нових форм, способів і стилів комунікативної, перцептивної, когнітивної, мистецької та інших різновидів інформації, зміни стереотипів, сформованих норм поведінки та характеру взаємин (Г. Балл [3], Т. Довоготько [5]).

У специфічній сфері мистецько-педагогічної освіти студентів-іноземців, проблема соціокультурної адаптації стосується формування в них здатності до переживання й усвідомлення почуттєвого, художнього образу в різноманітті стильових, жанрових, інтонаційних, виконавських особливостей, у здатності до емоційно-безпосереднього сприйняття іншокультурних творів та їх адекватної толерантної оцінки, нарешті – у адаптації своїх індивідуальних можливостей до вирішення навчальних завдань, незважаючи на їх відмінність від вже звичних з місту й методів навчального процесу.

Специфіка адаптаційних процесів у іноземних студентів проявляється у різних аспектах. Найбільш яскраво вони проявляються у індивідуально-психологічному, національно-етнічному вираженні, зумовленому як генетично-біологічними, психофізіологічними властивостями й завдатками, так і особливостями соціокультурного середовища та соціальними обставинами. Відомо, що прояви темпераменту і навіть фізіологічної основи процесів і реакцій розрізняються в окремих рас і народів: якщо для народів Південної Європи типовою є швидка, емоційно забарвлена мова, жестикуляція, потреба в активних контактах, внутрішня відкритість, то для представників Північної Європи більш типовим є спокійний ритм життя, темп мови, стриманий прояв емоцій, жестів, прагнення уникнути особистісних контактів, певна закритість внутрішнього життя від стороннього проникнення і т. д. [9].

Зазначені відмінності пояснюють, чому людині, що мешкає в чужій країні, в іншому культурному середовищі, досить складно орієнтуватися не тільки із-за незнання мови, а й якщо вона недостатньо поінформована про традиції, звички, специфіку поведінкових манер народу, тонкощі інтерпретації жестів, міміки тощо. Так, завдяки тому, що японців з дитинства вчать не висловлювати зовні свої почуття, вони, відчуваючи горе, печаль, можуть повідомляти про нього з посмішкою [9, с. 159-160], а представники латиноамериканських народів відображають свої почуття під час похорон танцями і співом, які, на європейський смак, можуть сприйматися як музика розваг і веселощів. З цього погляду механізм адаптації представника однієї культури до умов життя в іншому культурному середовищі стає явищем соціокультурного порядку. Важливо відзначити, що це – двоєдиний процес, в ході якого суб'єкт не тільки відчуває вплив з боку соціального середовища і соціальних інститутів, а й сам активно впливає на зовнішнє середовище, трансформуючи його відповідно до власних потреб і намірів. Дослідники відзначають, що характерні для представників різних культур істотні відмінності в експресивності поведінки, міміки, мовних інтонацій відбиваються і на особливостях національного мистецтва. На думку вчених, їх вплив відбувається як стихійно, так і

цілеспрямовано. Цілеспрямовані процеси впливу на особистість реалізуються передусім у навчанні та вихованні, які здійснюються в сім'ї, школі, освітніх закладах, суспільних, громадських організаціях та засадах самоорганізації особистістю свого дозвілля [9].

Варто зазначити, що науковці виділяють у цьому цілісному явищі два вектори змін: соціалізації та інкультуризації. Під першим різновидом розуміється інтеграція індивіда в людське суспільство, придбання досвіду, потрібного для виконання певних соціальних ролей. А в процесі інкультуризації індивід освоює властиві світовій культурі світобачення, в результаті чого формуються когнітивні, емоційні й поведінкові збіги з носіями даної культури і риси, відмінні від їх прояву в інших культурах. Кінцевим результатом процесу інкультуризації стає людина, компетентна в різних аспектах світової культури – у мовленнєвих, мистецьких, духовних цінностях. У межах цих рухів культурна трансмісія стає тим механізмом, за допомогою якого етнічна група «передає себе у спадок» своїм новим членам, увічніює свої особливості в наступних поколіннях, як за допомогою основних механізмів навчання, так і на основі збереження пам'яток культури, мистецтва. Отже, саме процес інкультуризації, поєднаний із включенням особистості в систему культурних, зокрема – мистецьких взаємовідношень і контактів, становить механізм соціокультурної адаптації [4].

Ці положення мають забезпечуватися комплексом організаційних та методичних засобів серед яких епізодичне включення китайських національних творів до репертуару (за умов дотримання фонаційних навичок європейського типу), використання знань щодо національних культурних традицій, музичного мистецтва, історичних та сучасних вокальних традицій, залучення до студентського культурного дозвілля.

Специфіка соціокультурної адаптації майбутнього викладача вокалу полягає у тому, що цей процес відбувається через сприйняття явищ музичного, вокального мистецтва, на тлі пізнання духовного світу авторів твору, його художньої ідеї, почуттєво-емоційний досвід, які складають сутність мистецького досвіду. На здатність особистості до соціокультурної адаптації впливає сформована система особистісних орієнтацій і накопичених відчуттів та уявлень, які проявляються у формі художньої ментальності (Реброва О.Є [8]). Нагадаємо, що ментальність (*mentalite* – фр.) включає у собі світорозуміння, світовідчуття, яке втілюється в системі образів, уявлень особистості про суспільство та своє місце в ньому. Звідси під «художньою ментальністю» розуміють феномен, який зумовлює адекватність інтерпретації художніх образів творів, зокрема – і віддалених за часом, національним, особистісно-унікальним стилем митця. (М. Бережна, О. Оганезова-Григоренко, О. Реброва [5; 7; 8]). Як зазначає О. Реброва, важливим є врахування художньо-ментального досвіду музиканта, у всій його багатозаровості, спрямованості на індивідуальне освоєння картини світу в межах культури конкретної історичної епохи і знань з галузі мистецтва, орієнтації в закономірностях функціонування художньої творчості у суспільстві, поступового створення у взаємодії з мистецтвом індивідуальної системи взаємозалежних інтелектуальних, емоційних і художньо-творчих ресурсів особистості, прояву характерних індивідуально-творчих якостей особистості в її прагненні зрозуміти та відтворити художні образи мистецтва [8].

Ментальність яскраво проявляється і в діяльності вокалістів як виконавців та викладачів. За визначенням О. Оганезової-Григоренко, професійний менталітет вокалістів – це соціокультурний полікомпонентний феномен, сукупність системоутворювальних професійних якостей особистості (психофізіологічні, когнітивні, духовні та морально-етичні якості, світосприйняття, креативне мислення, музичні здібності, музичний слух, художньо-естетичний смак) і поведінки (професійна культура й етика, професійне сумління, самостановлення, самовдосконалення, самовираження, самоефективність, професійна майстерність); це сформована досвідченість фахівця у музично-виконавчій професійній діяльності [7, с. 9].

Отже, взаємозалежність сформованої художньої ментальності особистості та процесів соціокультурної адаптації мають враховуватися в мистецькій педагогіці, особливо, виходячи з парадигми гуманізації освіти – у навчанні іноземних студентів. Успішність процесу соціокультурної адаптації іноземних магістрантів є двостороннім процесом і важливим чинником їхнього успіху в підготовці до майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Отже, соціокультурна адаптація передбачає входження магістрантів-іноземців у систему культури й мистецтва нового освітньо-суспільного середовища, спеціальним чином організованого педагогічного й між-студентського спілкування, суміщення нових мистецьких інтересів з національно-культурними запитами та завданнями підготовки до майбутньої фахової діяльності на Батьківщині.

Соціокультурна адаптація має оплювати всі системи інституційних, соціальних відносин і процесів, діяльнісних форм їх прояву, суб'єктно-психологічні перетворення, які відбуваються у свідомості особистості та втілюються в індивідуально-психологічних, пізнавальних, комунікативно-соціальних, мистецько-художніх формах прояву. Соціокультурна адаптованість сприяє формуванню вокально-виконавського та вокально-педагогічного компонентів у підготовці іноземних магістрантів до їхньої майбутньої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В. С. Влияние факторов культуры на восприятие и оценку человека человеком // Вопр. психол. 1985. № 3. С. 135 –140.
2. Асафьев Б. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. Асафьев. – М;Л.: Музыка, 1971. – 379 с.
3. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл [Электронный формат]. Режим доступа: <http://www.voppsy.ru/issues /1989/891/891092.htm>
4. Горбов И. Понятия инкультуризация и аккультуризация / И. Горбов. [Электронный формат]. Режим доступа: <http://docplayer.ru/61671993-Ponyatiya-inkulturaciya-i-akkulturaciya.html>
5. Бережная М.С. Концепция социокультурной адаптации детей и молодежи средствами искусства в гуманитарном образовании / М.С., Бережная, О. Д. Никитин, И.Н. Фузейникова // Педагогика искусства. – 2011. – № 1. – С. 193-205.
6. Довгодько Т. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища України / Т. Довгодько // Педагогіка і психологія професійної освіти № 2 2013 . – С. 114-120.
7. Оганезова-Григоренко О. В. Формування професійного менталітету майбутніх вокалістів у процесі фахової підготовки : автореф. дис ... канд. пед. наук / О. В. Оганезова-Григоренко. – Одеса, 2009. – 21 с.
8. Реброва О.Є. Теорія і методика формування художньо-ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії. Дис. доктора пед. наук / О. Є Реброва. – Київ, 2013. – 595с.
9. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология./ Т.Г. Стефаненко – М.: Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999. – 320 с.
10. Флиер А.Я. Очерки теории исторической динамики культуры. Монография. Электронное издание. М.: ООО «Издательство «Согласие», 2015 – 528 с.
11. Флиер А.Я. Культурология для культурологов: учебное пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии. – М.: Академический Проект, 2000. – 496 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОМОТИВАЦІЇ

Ободовська С. В., аспірант

Бохан Ю. В., к.х.н., доц.

Україна, м. Кропивницький

Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6002

ARTICLE INFO

Received: 11 May 2018

Accepted: 20 June 2018

Published: 12 July 2018

KEYWORDS

motive,
motivation,
self-motivation,
self-knowledge,
self-realization.

ABSTRACT

The article deals with the socio-philosophical aspects and proposes an analysis of the ideas and views of thinkers of different historical epochs and times on the problems of self-realization and self-motivation. The theoretical basis for the study of the aspects of this problem was the fundamental approaches to the self-knowledge and motivation of the personality of the philosophers of antiquity (Epicurus, Socrates, Plato), the Middle Ages (K. Alexandria, St. Augustine), the Renaissance (D. Alighieri, F. Petrarca, M. Montaigne), New Time (B. Pascal, B. Spinoza) and German Philosophy (I. Kant, I. G. Fichte, A. Schopenhauer). The proof of the history of studying the problem of self-realization and personality motivation during its formation allows to emphasize the important essence of the aspiration of individuals to self-motivation as to the ultimate realization of the personal potential of a person. The analysis of motivation and self-motivation as an effective system of self-development and self-realization of the personality is conducted. An attempt has been made to generalize author's studies and representations of the essence of the processes of motivation and self-motivation of the individual and highlighted a number of aspects that focus the attention of researchers in explaining the essence of these processes. The disclosure of the ideas reflected in the study contributes to the further study and development of the structure of the process of self-motivation of the person, the mechanisms for its activation, the creation of pedagogical conditions that stimulate this process in professional activity.

Citation: Ободовська С. В., Бохан Ю. В. (2018) Metodolohichni ta Sotsialno-Filosofski Problemy Samorealizatsii ta Samomotyvatsii. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/6002

Copyright: © 2018 Ободовська С. В., Бохан Ю. В. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Внаслідок активних змін соціально-економічних умов життя сучасного українського суспільства виникає потреба в активних змінах в житті індивідуума. Розвиток особистості можливий за умови адаптаційного прогресу. Поняття професійного розвитку особистості поєднує готовність до професійної діяльності, професійні можливості та внутрішні резерви. Особливу увагу суспільства звернено до молодого покоління, з яким пов'язуються надії на відродження і розвиток, на прогрес науки і технологій. В системі освіти в даний час активно розвивається інтерес до таких понять, як самовизначення, саморозвиток, самореалізація і самомотивація.

Проблема самореалізації особистості у просторі освіти ставить перед нами завдання перебудови методологічних основ системи навчання, направленої на зміни та вдосконалення структури внутрішньої діяльності сучасного учня, студента і розвиток його метакогнітивних

механізмів самореалізації. Як відомо, на даному етапі особистісного, професійного та духовного самовизначення, формування життєвих планів активізуються прагнення молодих індивідуумів знайти своє місце в житті. Вибір шляху ефективною самомотивації, прояви індивідуальності, нестандартності і творчих поглядів індивідуумів на світ в значній мірі обумовлені прагненням самореалізуватися, щоб знайти власне місце у суспільній ієрархії. Між тим суб'єктивний характер сприйняття соціокультурного середовища проживання, його об'єктивними ресурсами часто обмежують можливості до самореалізації, самоствердження тощо. Саморозвиток носить безперервний характер, але на різних етапах особистісного розвитку постійно доводиться вирішувати виникаючі проблеми. На основі цього, безперечно, актуальним є вивчення мотиваційних механізмів використання людських ресурсів, практичного значення проблеми становлення особистості, що визначає рівень та можливості розвитку суспільства, що особливо важливо для сучасного українського суспільства, в якому тривають процеси трансформації, що характеризуються невизначеністю і нестабільністю та необхідністю визначення місця незалежної України в європейському і світовому співтоваристві. Таким чином, проблема становлення та повноцінної реалізації особистості на всіх етапах її життєвого шляху безперечно пов'язана з теоретичними дослідженнями самомотивації особистості, як основного фактору цілісної самореалізації.

Результати дослідження. Філософський аспект розгляду проблеми самореалізації та мотивації має давню історію, він багатогранний і торкається низки соціокультурних аспектів.

Дана проблема, залежно від історичних періодів розвитку суспільства, по-різному набуває актуальності. До ХХ ст. проблема становлення особистості розглядалася в контексті дослідження сутності будь-якої моделі соціуму, і тому не була виділена в самостійне питання теорії [1]. Фактично, хоч поняття «мотивація» вперше використав в науковій термінології в ХІХ ст. А. Шопенгауер у праці «Про четвероюком корені достатніх підстав», основи мотивації були закладені вже в працях античних філософів. Епікур пояснював, що головною метою людського життя є отримання задоволення. «Ми називаємо задоволення початком і кінцем щасливого життя» [2]. Задоволення можливо отримати через втілення власних потреб. Але не всі потреби мають цінність для людини: «коли ми говоримо, що задоволення є кінцева мета, то ми розуміємо не задоволення розпусників, і не задоволення, що полягають в чуттєвій насолоді ... ми розуміємо свободу від тілесних страждань і від душевних тривог ... не гулянки ... народжують приємне життя, а тверезе міркування» [2]. Суть концепції Епікура полягає в обов'язковому задоволенні нагальних потреб, без яких неможливе життя людини, тобто людина може задовольнятися малим і прагнути до самореалізації. Найбільшу цінність мають творчі і духовні потреби, що на відміну від тілесних і матеріальних, які заважають розвитку людської особистості. Щасливий той, хто досяг стану повної безтурботності або атараксії.

Давньогрецькі мислителі розуміли самоактуалізацію людини через самовизначення, самопізнання. У філософії Сократа простежується зацікавленість питаннями мотивації. Об'єктом філософських поглядів Сократа стає розум, душа, людське життя та особистість. Одним з головних принципів вчення є необхідність «пізнати самого себе». Сократ стверджував, що знання неможливо передати або викладати, можливо лише породжувати прагнення до нього. Кожен повинен шукати його у собі через самопізнання і самовиховання, які є основою діалектики. Сократ вважав, що знання добра саме по собі веде до чесноти, а порочність є наслідком незнання. Усім людям притаманне прагнення зрозуміти і пояснити свої бажання, але це не завжди стає можливим внаслідок помилковості суджень, та все-таки може спровокувати розвиток внутрішніх мотивів для досягнення мети. Діяльність викликає можливість отримання благ, але чи дійсно всі розуміють, що є благом: заможність, тілесна краса, влада, мужність, повага тощо. «Мудрість в усьому несе людям щастя, бо мудрість ні в чому не помиляється, але необхідно змушує правильно діяти і досягати успіху ... якщо у кого на обличчя мудрість, той не потребує іншого щастя» [3]. Все це є наслідком того, що необхідно зв'язати потреби до життєво необхідних і це дасть можливість до самопізнання, спрямування головних зусиль розуму і волі на пошук істини і сенсу життя.

У Платона потреби, потяги і пристрасті утворюють «жадану», або «нижчу» душу, яка подібна до стада і потребує керівництва з боку «розумної і благородної душі» [4]. Платон вважав, що завданням людини є постати над безладним, недосконалим, чуттєвим світом і усіма силами намагатися до уподібнення Богу, котрий не стикається з усім злим, прагне звільнити душу від всього тілесного, зосередити її на собі, на внутрішньому світі думок і мати справу лише з істинним і вічним. Вічні, божественні ідеї зсередини впливають на формування людини. Сутність людини вбачав у його вічній і безсмертній душі, що вселяється в тіло при народженні.

Отже, представники античної філософії намагалися спонукати особистість до незалежності від зовнішнього світу, самопізнання, самоствердження, пошуку власного «Я» і досягнення поставлених цілей, через задоволення потреб. У цей період пізня антична філософія зробила своє основне відкриття: дух може бути автономним від обставин життя, протистояти цим обставинам. За Сенекою – «дух сам собі володар» [5]. Ідея самореалізації людини пронизує праці Сократа, Платона, Аристотеля та інших мислителів, які закликали своїх сучасників до пошуків істини, розвитку мислення, прагненню до духовної досконалості.

В період Середньовіччя виникає новий погляд на розуміння ролі і суті людини, її потреб і мотивів, що пов'язане з християнською ідеологією, за якою простежується дуалізм людської природи: з одного боку в кожній людині існує небесний – праведний бік, з іншого грішний – земний. У людини виникають релігійні потреби, викликані любов'ю до Бога і прагненням спасіння власної душі. Так Аврелій Августин у своїй праці «О свободі волі» пояснював: одна справа – вірити, а інша – розуміти, і спершу ми повинні повірити в те велике і божественне, що прагнемо зрозуміти, – а якби це було не так, марні були б слова пророка: «Якщо ви не повірите, ви не зрозумієте». Таким чином віра і розум є основою важливої людської здатності – здатності до пізнання, а отже здатності до спонукання, мотивації і дії. Кожна людина має вільну волю, яка може набувати різного змісту. Воля впливає на діяльність людини, яка виникає внаслідок певних причин, тому що вона є внутрішньою рухомою причиною, а отже і внутрішнім позитивним мотивом.

Головною ідеєю філософії Відродження стає антропоцентризм та гуманізм. Центром філософських досліджень постає людина, внаслідок Божественного походження та буття, її аналізують з погляду земного існування. Початок гуманістичного руху пов'язаний з творчістю Данте Аліґ'єрі, який вважав, що основа людського буття полягає у свободі і волі, а волю можна реалізувати лише через діяння. «Божественна комедія» Данте дійшла до нас як ідеал свободи. Мандри поета крізь Пекло, Чистилище і Рай – це зображення нелегкої дороги, яку необхідно подолати людині, якщо вона потребує волі.

Для позначення гуманістичної освіченості в епоху Відродження був введений термін «*studia humanitatis*», який означає: «Старанне вивчення всього, що складає цілісність людського духу». Головною метою гуманізму було виховання високодуховної та культурної особистості. Петрарка зосереджував увагу на вихованні, пояснював важливість двобічної співпраці: першопочатково, сам викладач зобов'язаний усвідомлено викладати матеріал «Хто ясно розуміє, той може ясно викласти і перелити в душу слухача те, що має в своїй душі», а вихованець так само усвідомлено сприйняти цей матеріал, адже «ніяке мистецтво не витягне з темного розуму ясну мову» [6], а з іншого – яким чином ці знання впливають на особистість, або вони впливають лише на розум, або на почуття і волю, Петрарка стверджує, що «одне – це знати, інше – любити, одне – це розуміти, інше – бажати; не заперечую, Аристотель вчить, що таке чеснота, але спонукальних і палких слів, які підштовхують душу і запалюють її любов'ю до чесноти і ненавистю до пороку, то читання не має або має в самому незначному ступені» [6].

Франческа Петрарка зорієнтував філософію у напрямку пізнання людської особистості, наголошував, що важливими науками у вихованні є науки про людину і самопізнання. Саме ці науки є найсуттєвішими для людини, оскільки вони надають змогу зрозуміти сенс життя і вкажуть дорогу до щастя. Саме зв'язок знання і моральність зумовила педагогічний напрямок гуманізму.

Мішель Монтень стверджував, що світ є пізнаваним, пояснював, що людина повинна вдосконалювати своє мислення, шляхом пізнання природи і самопізнання. Його головний принцип: людина не повинна пасивно очікувати свого щастя, яке релігія обіцяє йому на небесах, вона має право прагнути до щастя в житті земному. Щастя виступає як внутрішній мотив діяльності. Концепцією Монтеня є самоцінність, індивідуальність зі звичними насолодами. Основою самоцінності є вміння керувати собою, отримувати задоволення, укріплювати душу.

Таким чином, розуміння суті людини в різні часи було відмінним. Антична філософія розглядала людину як частину природи, головним завданням було розуміння структури Космоса, не внутрішній духовний світ людини, а її взаємозв'язок з зовнішнім світом. У період Середньовіччя античний космоцентризм змінився християнським теоцентризмом, тобто від ідеї природи, до ідеї Бога. Людина віднині посідає центральне місце в природі, адже створена Богом за образом і подобою. Життя людини і внутрішній світ стають найціннішими, адже пов'язані не з природою, а з Богом, що викликає в людини прагнення до самопізнання. Що змінюється ідеєю самого індивіда, внаслідок своєрідності і унікальності кожної особистості. Людина стає власним творцем свого життя і не потребує божественної благодаті для власного порятунку, вона має потреби і волю, які в свою чергу є зовнішніми і внутрішніми мотивами.

Закономірно, що філософи Нового часу вивчали глибини людського розуму. Блез Паскаль стверджував, що людина здатна пізнавати Всесвіт і називав її «мислячий очерет». Людський розум діє повільно і часом помилково, внаслідок різноманітності поглядів, випадковостей, звичаїв, марнославства, самолюбства він не може оцінити ситуацію цілком і повністю. Поряд з розумом існує інший закон буття – почуття «Ми пізнаємо істину не тільки розумом, а й серцем». Будь-яка річ має якийсь сенс або цінність, яку неможливо зрозуміти теоретичним розумом, але можливо відчутти. Завдяки серцю відчуваєш, а розумом осягаєш те, що буде дано відчутти і зрозуміти. Розум і почуття дають можливість людині пізнати самого себе, що дасть можливість правильно влаштувати своє життя і досягти щастя, а це найголовніше в житті. «Всі люди шукають щастя – з цього правила немає винятків. Способи у них різні, але мета одна. Людська воля спрямована на досягнення тільки цієї мети. Щастя – спонукальний мотив будь-яких вчинків будь-якої людини, навіть того, хто збирається повіситися» [7].

Наведений екскурс в історію вивчення феномена самореалізації та самомотивації дозволяє відмітити, що проблема самореалізації особистості відноситься до найважливіших екзистенційних проблем людського буття в усі історичні епохи, у всіх культурах і суспільствах, а зростання дослідницького інтересу до проблем самореалізації і самомотивації збільшується при активізації масових, кризових процесів у суспільстві, що супроводжуються динамічними змінами ряду цінностей, норм, соціальних структур та інститутів.

Життя людей, пов'язане з постійним вибором та прийняттям певних рішень і кожна людина неодноразово ставила перед собою питання: «Чому?», «Чому ми приймаємо саме це рішення?», «Що спонукає до прийняття рішення?». Відповідь на ці запитання дав Шопенгауер – «Без мотиву дія для нас так само немислима, як рух неживого тіла без поштовху або тяги». Людина може спостерігати за різноманітними діями, але не завжди може пояснити, що було причиною, що саме спонукало її до цієї діяльності. Більшість філософів пояснює, що діяльність можлива за умов наявності волі, тобто прояв особистістю власних бажань, який необхідний для регуляції поведінки і діяльності. Шопенгауер пояснює, що передумовою виникнення волі є мотив, який виникає у нашій уяві «Мотивація – каузальність, проходить через пізнання: інтелект – середовище мотивів... інтелект людини може з ясною свідомістю здійснювати вибір між рішеннями, а саме може зважити взаємно виключають мотиви як такі, таким чином дозволити їм випробувати свою владу над його волею, після чого сильніший мотив визначає його волю» [8].

Розглядаючи поняття мотивації необхідно зосереджувати увагу не лише на потребах, але і на змістовній основі людського буття, яка виникає завдяки свідомості та волі, вона спонукає до активної поведінки, та як наслідок позитивного цілепокладання (рис.1). Прагнення індивідуума до самореалізації шляхом самомотивації є вищим рівнем мотивації особистості, природнім, закономірним та необхідним процесом цілепокладання.

Рис. 1. Система цілепокладання як основа процесу самореалізації індивідуума.

Позитивне цілепокладання повинно бути обумовлене внутрішньою і зовнішньою активністю. Специфічним для цілеформування є існування внутрішнього усвідомленого плану дій, який спрямовує наявні в людини спонукання таким чином, що головним мотивом стає свідомо обумовлена мета. Але при реалізації поставленої мети можливе виникнення перешкод, які залежать від самої людини: фізичного і емоційного стану людини, необхідністю вибору,

внутрішнього соціально-особистісного конфлікту. Цілереалізація в свою чергу пов'язана з зовнішньою активністю, що характеризує вольову поведінку людини, яка в свою чергу теж може мати перепони: фізичні, соціальні, економічні, природні тощо. Однак цей поділ на внутрішні і зовнішні перешкоди є умовним, адже для подолання зовнішніх перешкод потребує внутрішніх проявів волі, і навпаки. Отже зовнішні і внутрішні аспекти мають діяти у рівновазі.

Безперечно, аналіз літературних джерел доводить, що сучасна наука оперує досить широким спектром визначення поняття «мотивація», «самотивація». В залежності від методологічних аспектів трактування понять «мотивація», «самотивація» здійснюється на основі соціологічних, психологічних, педагогічних, соціально-філософських та соціокультурних аспектів, що ускладнює розуміння сутності феномену самотивації особистості. Враховуючи вище доведені факти, нами здійснена спроба систематизації та узагальнення авторських досліджень та уявлень про сутність процесів мотивації та самотивації особистості.

Таблиця 1. Поняття «мотив», «мотивація», «самотивація» – деякі авторські аспекти

1	2
Мотив – підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина.	Білодіда І. К. <u>Словник української мови: в 11 тт./ АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. Білодіда І. К. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4. – С. 810.</u>
Мотив – (лат. <i>Movere</i> – спонукати, приводити в рух) – одне з понять, що описують сферу спонукання суб'єкта до діяльності – поряд з потребами, інтересами, установками, емоціями, інстинктами. М. може розумітися як предмет, який спонукає і спрямовує на себе діяльність і вчинки, або як причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків і пояснює їх. Передбачається, що діяльність з необхідністю мотивована, але сам М. не завжди досягає усвідомлення, ховаючись в несвідомому (психоаналіз). При досягненні у достатній мірі усвідомленості М. виступає в якості конструктивного початку людського «Я» (гуманістична психологія). Участь М. в процедурах змістоутворення, тобто повідомлення особистісного сенсу дій і обставин, перетворює його на поліфункціональний, складноструктурований феномен.	Грицанов А. А. <u>Новейший философский словарь.</u> / Грицанов А. А. <u>Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.</u>
Мотив – внутрішнє спонукання до дії, що обумовлює суб'єктивно-особистісну зацікавленість індивіда в його здійсненні. Мотивація поведінки тісно пов'язана з такими характеристиками як намір, мета, прагнення, і її слід відрізняти від зовнішніх стимулів і реакції на них. Мотивація знаходить зміст як від об'єкта, на який спрямована дія, так і від потреби, що задовольняється в результаті його звершення. Наявність різних потреб і шляхів їх реалізації може викликати боротьбу мотивацій, результат цієї боротьби, тобто реальний вибір мотивів дії, залежить від рівня розвитку особистості, характеру її ціннісних орієнтацій.	Степин В. С. <u>Новая философская энциклопедия: В 4 томах/ Степин В. С., Гусейнов А. А., Семигин Г. Ю., Огурцов А. П. и др. – М.: Мысль, 2010. – Т. 1 – 744 с., Т. 2 – 634 с., Т. 3 – 692 с., Т. 4 – 736 с.</u>

Продовження Таблиці 1.

1	2
Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування.	Білодіда І. К. Словник української мови: в 11 тт./ АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. Білодіда І. К. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4. – С. 810.
Мотивація – психічний регулюючий механізм, який приводить в дію механізм поведінки особи і скеровує її на досягнення визначеної мети; стан внутрішнього напруження, який спонукає особу до дії, що робить можливою зменшення цього напруження; також відносно тривала тенденція прагнення до досягнення визначеної мети; може мати свідомий чи підсвідомий характер.	Коваль О. Універсальний словник-енциклопедія./ Відповідальність: керівник проекту: Коваль О.; [ред. рада: Попович М., Дзюба І., Корнієнко Н., Мазепа Н., Яковенко Н.]. – [4-е вид. перероб. і доп.] – Львів: Тека, 2006 – 1432 с.
Мотивація (франц. спонука) – спонукання, яке спричиняє активність організму і визначає її спрямованість. М. – система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини. Всебічне розкриття причин, якими пояснюється та чи інша поведінка людини, її дії і вчинки, неодмінно передбачає аналіз тих психологічних моментів, якими вони визначаються, тобто аналіз сукупності мотивів, якими зумовлено конкретну поведінку.	Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник./ Гіптерс З. В. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 328 с.
Самотивація – це явище, при якому людина може тривалий час в складних і відповідальних ситуаціях обходитися без зовнішнього позитивного підкріплення, мотивуючи себе сам. При цьому головним мотиватором для людини є самореалізація	Іванова С. В. Мотивація на 100%: А где же у него кнопки?/ Іванова С. В. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. - 199с.
Самотивація – це процес створення, підтримки і реалізації власних мотивів, заснованих на свідомому виборі людини і спрямованих на задоволення його потреб.	Белкина Н. А. Создание личной системы мотивов и самотивации жизни/ Белкина Н. А.// Челябинский гуманитарий: научный журнал – 2004 года – Выпуск №1 - 92с.
Self-motivated – achieve something because of one's own enthusiasm or interest, without needing pressure from others. Самотивація – досягнення чогось завдяки власному ентузіазму чи інтересу, не потребуючи тиску з боку інших.	English Oxford living dictionaries [Electronic resource]. – Access mode: https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/self-motivated

Аналіз визначень, доведених в таблиці 1, дозволяє акцентувати увагу на ряді аспектів, на які звертають увагу теоретики при поясненні сутності процесів мотивації та самотивації. Це, зокрема, ідеї про самопізнання і самовизначення; про людиномірний потенціал; про самореалізацію людини як індивідуума суспільного і державного; про співвідношення процесів самореалізації та індивідуалізму; етичні та аксиологічні поняття самореалізації, самотивації.

Висновки.

1. Таким чином, постановка проблеми самореалізації та самотивації була закладена в стародавньому світі і що особливо важливо, саме у філософії стародавніх часів були закладені основи тлумачення поняття «самореалізація», - ті його аспекти, які є актуальними донині і привертають нашу увагу, та на яких базується вивчення феномену самотивації.

2. Між тим, треба зауважити, що феномен самотивації є недостатньо вивченою галуззю в педагогіці. Актуальність вивчення обумовлена зростаючою роллю людського фактору, як в межах окремого культурно-історичного суспільства, так й в межах світового суспільства тощо. Центральним компонентом аналізу самотивації є суперечність індивідуального та

соціального, але за даних обставин головними умовами корекції процесу самомотивації є метакогнітивні траєкторії навчання.

3. Вважаємо за необхідне більш глибоке вивчення сутності, структури, процесу самомотивації особистості, розкриття механізмів її активізації, створення педагогічних умов, що стимулюють метакогнітивний розвиток самореалізації у професійній діяльності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логвиненко В. І. Соціально-філософський аналіз поняття «самореалізація»/ Логвиненко В. І.// Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Філософія. – 2013. – Випуск 6 (III). – С.114 – 118.
2. Динник, М. А. Материалисты Древней Греции/ за ред. проф. Динника М. А. – М. Государственное издательство политехнической литературы, 1955. - 240с.
3. Платон Диалоги / Платон Диалоги: [пер. с древнегреч.], сост., ред. и автор Лосев А. Ф. – М. : Мысль, 1986. – 607 с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы/ Ильин Е. П. – СПб.: Питер, 2011. – 512с.
5. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-е видання, виправлене і доповнене/ Петрушенко В. Л. – К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ-2000», 2002. - 544 с.
6. Левит С. Я Гуманисты эпохи Возрождения о формировании личности (XIV–XVII вв.)/ Левит С. Я., Ревякина Н. В., Кудрявцев О. Ф. – М.: Центр гуманитарных инициатив «Принт», 2015. – 630 с.
7. Гилберт Д. Спотыкаясь о счастье/ Дэниел Гилберт – М: Альпина Паблишер, 2015. – 320 с.
8. Шопенгауэр Артур. Собр. соч. в 4-х томах. Т.2. Мир как воля и представление, т.2. Доп. к первому тому. Доп. к четвертой книге/ Пер. и ред. Ю.И.Айхенвальда. – М.: И. И. Кушнareв и К, 1903. – 673 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПАРТИСИПАТИВНОГО ПІДХОДУ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Титова Н. М., канд. пед. наук, доцент

Україна, м. Київ,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6044

ARTICLE INFO

Received: 12 May 2018

Accepted: 25 June 2018

Published: 12 July 2018

KEYWORDS

vocational education;
teachers of vocational training;
psychological and pedagogical
training;
participative methods of teaching;
Moodle;
Hot potatos 6.

ABSTRACT

The article presents the experience of using Moodle's (<http://www.moodle.npu.edu.ua/>) educational content management system at the Dragomanov National Pedagogical University with the aim of introducing participatory teaching methods. The relevance and expediency of using Moodle's educational content management system in psychological and pedagogical preparation of future specialists of educational degree «Bachelor» of the field of knowledge 01 Education / Pedagogy of the specialty 015 Vocational education (on specialties: food technologies, technologies of light industry products, computer technologies, woodworking, design, hotel-restaurant right). The results of approbation of the developed educational content on the discipline «Methodology of professional training» allowed to conclude that the formation of an informational culture of future pedagogical staff in the field of vocational education. The presented results of practical experience in providing partisipaty in psychological and pedagogical preparation of bachelors of professional education do not exhaust the full completeness of this study.

Citation: Титова Н. М. (2018) Vykorystannia Partysypatyvnoho Pidkhodu u Psykholoho-Pedahohichnii Pidhotovtsi Pedahohiv Profesiinoho Navchannia. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6044

Copyright: © 2018 **Титова Н. М.** This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Активне впровадження партисипативного підходу у вищій освіті, як одного з перспективних напрямків забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців, спрямоване на подолання інерції, пасивності стереотипних форм навчального процесу у закладах вищої освіти. Система управління навчальним контентом Moodle є однією з платформ електронного навчання, яка дозволяє продемонструвати у навчальному процесі всі переваги партисипатії, яка набула розквіту у 80-90 рр. ХХ ст. у галузі соціального управління [7].

Соціально-економічні, освітньо-політичні та педагогічні передумови диверсифікації вищої освіти в Україні реалізується на основі законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), проектів «Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020 р.)», «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років», концепції «Нова українська школа» та інших законодавчо-нормативних документів. Актуальність впровадження в освітній процес різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема потужностей системи управління навчальним контентом Moodle, реалізує державну політику у сфері вищої освіти. У даній статті ми представляємо результати реалізації високотехнологічного інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища Moodle (<http://www.moodle.npu.edu.ua/>) у процесі психолого-педагогічної підготовки бакалаврів

спеціальності 015 «Професійна освіта(за спеціалізаціями: харчові технології, технології виробів легкої промисловості, комп'ютерні технології, деревообробка, дизайн, готельно-ресторанна справа)» в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. На прикладі навчальної нормативної дисципліни «Методика професійного навчання» узагальнено і систематизовано передовий педагогічний досвід та представлено у вигляді інтегрованого курсу засобами системи електронного навчання Moodle.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поліаспектність проблеми психолого-педагогічної підготовки педагогів професійного навчання у педагогічних закладах вищої освіти відображена в різних напрямках педагогічних досліджень.

Теоретико-методологічні аспекти професійної освіти і навчання висвітлено у дослідженнях С. Батишева, Є. Зеєра, В. Жигір, О. Коваленко, В. Кременя, Н. Ничкало, В. Радкевич, О. Щербак, С. Сисоєвої, Л. Сушенцевої, О. Отич та інших.

Дослідження професійної підготовки інженерів-педагогів окремих профілів представлена у дисертаційних роботах таких вчених, як І. Бендера (фахівців з механізації сільського господарства); Г. Гребенюк, М. Михнюк (фахівців будівельного профілю); Р. Гуревич (фахівців електро- та радіотехнічного профілів); Р. Горбатюк (фахівців комп'ютерного профілю); Л. Тархан (фахівців швейного профілю); В. Мозговий (фахівців аграрного профілю); О. Марковська (фахівців машинобудівельного профілю) та багато інших.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та дисертаційних досліджень свідчить, що проблематика запровадження партисипативного підходу в освіті не нова. В теорії і методиці професійної освіти партисипативний підхід був задіяний доктором педагогічних наук, професором О. Нікітіною. Проблеми теорії і практики педагогічної освіти на засадах партисипативного підходу досліджені О. Дубасенюк, Є. Казаєвою, М. Михнюк та іншими.

Використання сучасних інформаційних технологій у вищій освіті присвячені праці В. Беспалько, Р. Гуревича, П. Гальперіна, М. Жалдака, Б. Гершунського, Ю. Машбиця, І. Підласого, Н. Талізної та багатьох інших.

Слід зауважити, що не зважаючи на кількісне зростання досліджень, які присвячені окремо проблематиці впровадження системи управління навчальним контентом Moodle в освітній процес та окремо аспектам професійної підготовки педагогів професійного навчання, досі відсутні розробки забезпечення партисипатії у психолого-педагогічній підготовці бакалаврів професійної освіти засобами системи електронного навчання Moodle.

Результати досліджень. Сучасні розробки практичної психології і загальної педагогіки свідчать про активні пошуки обґрунтованих засобів, методів, методик, педагогічних технологій, методології, що реалізують специфіку психолого-педагогічної підготовки педагогів професійного навчання. Зв'язок професійної (інженерно-педагогічної) освіти з різними галузями народного господарства, зокрема відповідно до вказаних спеціалізацій (харчові технології, технології виробів легкої промисловості, комп'ютерні технології, деревообробка, дизайн, готельно-ресторанна справа), привертав увагу багатьох вчених під кутом інтеграції інженерно-технічного і психолого-педагогічного компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців [9, с. 7].

Наукова школа О. Коваленко пропонує шлях «удосконалення системи підготовки інженерно-педагогічних кадрів – перегляд стандартів вищої освіти, технологій навчання, а, найголовніше, змісту професійної підготовки як визначального чинника навчального процесу» як один з способів вирішення протиріч, що виникли у системі вищої професійної (інженерно-педагогічної) освіти [5, с. 7].

Климов Е.А. найбільш важливою вважає психолого-педагогічну компетентність, яка виділяє такі вміння педагога:

- 1) викладати за принципами проблемного навчання;
- 2) відповідно до змісту навчального матеріалу добирати форми навчання, найважливішими з яких є: лекція, семінар, практичне заняття, лабораторна робота, позааудиторна самостійна робота, інші види активізації навчального процесу (ділові ігри, колективна форма навчання, використання спеціальних дидактичних прийомів; екскурсії в історію, використання витягів з робіт вчених, зв'язок з останніми досягненнями науки, новими пошуками, показ «білих плям», використання прийомів порівняння і аналогій тощо);
- 3) раціонально використовувати види пам'яті студента;
- 4) організувати доцільну форму системи контролю знань;
- 5) формувати вміння студентів працювати в інформаційному середовищі за допомогою реалізації аналітичної, конструктивної і виконавської компонентів авторського редагування [4].

Вивчаючи результати дослідження О. Нікітіної, ми звернули увагу на те, що партисипативний підхід представлений нею, як методико-технологічне підґрунтя педагогічної концепції розвитку громадянської позиції майбутнього вчителя, сприяє формуванню у нього уявлення про засади управління, які базуються на демократичних принципах та гуманістичних концепціях [6, с.169-170].

Є. Казаєва визначає партисипативність як спільне прийняття і виконання рішень, надання можливості кожному студенту (учню) бути активними на усіх етапах підготовки, прийняття, реалізації, контролю і оцінки рішення; діалог між суб'єктами освітнього процесу, що побудований на паритетних началах; пошуки згоди, досягнення консенсусу; активна позиція учасників освітнього процесу; опора на вищі мотиви студентів – прагнення до причетності, визнання, самовираження і тощо [3, с. 23].

Принагідно зазначимо, що система управління навчальним контентом Moodle надає можливість закладам вищої освіти:

- «реалізувати модульну організацію навчального процесу за вимогами Болонської декларації;
- реалізувати повнокомплектне науково-методичне забезпечення дисциплін;
- інтегруватися ВНЗ до європейського науково-освітнього простору;
- включити ВНЗ до світового реєстру власників електронних форм організації навчально-методичного процесу;
- створити Internet-середовище для електронних форм навчання;
- створити центр дистанційної освіти;
- забезпечити оперативний контроль навчального процесу» [7, с.8].

Згідно навчального плану освітнього ступеня «Бакалавр» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців в НПУ імені М. П. Драгоманова передбачає вивчення нормативної навчальної дисципліни «Методика професійного навчання», обсягом 9 кредитів ECTS, 270 годин (табл.1). Метою навчальної дисципліни є сформуванню професійно-педагогічну компетентність та виробничу компетентність майбутніх педагогів професійного навчання.

Зміст навчальної дисципліни «Методика професійного навчання»: 1.Методологічні основи методики професійного навчання. 2.Аналітична діяльність педагога професійного навчання. 3.Методика аналізу і діагностики стану процесу навчання. 4.Методичне конструювання у професійному навчанні. 5.Конструювання методів у професійному навчанні. 6.Методика діагностики професійних знань і вмінь учнів. 7.Мотивація навчальної діяльності. 8.Конструювання організаційних форм навчальної діяльності учнів професійної школи.

Таблиця 1. Види навчальної діяльності

<i>Вид роботи</i>	<i>Денна форма</i>
<i>Всього аудиторних годин, з яких:</i>	108
– лекційні заняття, год.	42
– практичні заняття, год.	66
Самостійна робота, год.	162
Загальний обсяг годин	270
Курсова робота	у 7 семестрі
<i>Форма підсумкового контролю:</i>	
– екзамен	у 7 семестрі

Нами розроблене програмне, методичне та інформаційне забезпечення навчального курсу «Методика професійного навчання в системі управління навчальним контентом Moodle (рис.1).

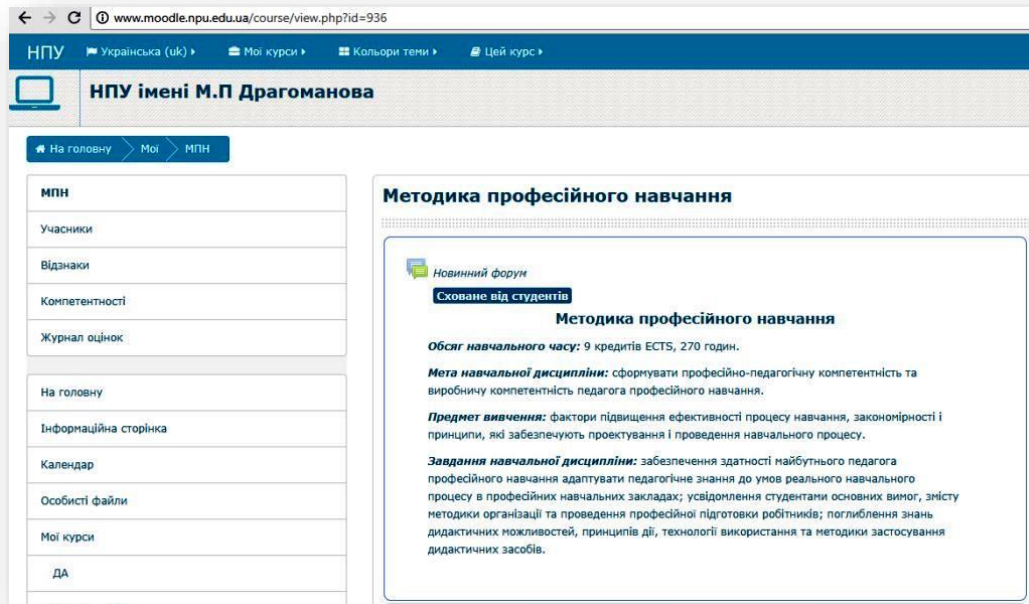

Рис. 1 Заголовок курсу «Методика професійного навчання» на платформі Moodle

Варто зазначити, що у процесі викладання дисципліни «Методика професійного навчання», нами встановлено такі переваги платформи Moodle:

- забезпечення ефективного зворотнього зв'язку між викладачем і студентами, між самими студентами (регулярні консультації, тестування, форуми, чати тощо);
- реалізація індивідуального підходу до кожного окремого студента – викладач має змогу здійснювати диференційований підхід, оцінюючи навчальні досягнення студентів, враховуючи їх індивідуальні потреби, а студенти, в свою чергу, вибирати власний темп виконання дидактичних і методичних завдань, тестів, кросвордів тощо;
- створення атмосфери навчального суперництва, партисипатії;
- використання дидактичного матеріалу (електронні підручники, корисні посилання, ресурси Інтернет, тестові завдання, кросворди тощо) студентом під час психолого-педагогічної підготовки, таким чином створюється так звана особиста «база знань» і портфоліо кожного студента, тобто постійно доступний матеріал про результати оцінювання навчальних досягнень студентів, їх активність / пасивність тощо.

До розділу 5 «Конструювання методів у професійному навчанні» курсу «Методика професійного навчання» нами було розроблено п'ять семінарських занять (рис. 2), які мали на меті за допомогою інструментальної програмної оболонки Hot potatoes 6 (<http://www.hotpotatoes.net/>) надати можливість студентам самостійно створити інтерактивні тестові завдання. Студенти обирали змістове наповнення та оформлення завдань (1. кросворд (JCross), 2. вікторина (JQuiz), 3. заповнення пропусків (JCloze), 4. відновлення послідовності (JMix). 5. установлення відповідностей (JMatch),) без втручання викладача. Але основними критеріями оцінювання їх робіт було визначено:

1. точність формулювання понять згідно обраної теми типової навчальної програми;
2. вичерпана кількість понять згідно обраної теми типової навчальної програми;
3. естетичне оформлення завдання;
4. наявність інструкції виконання завдання.

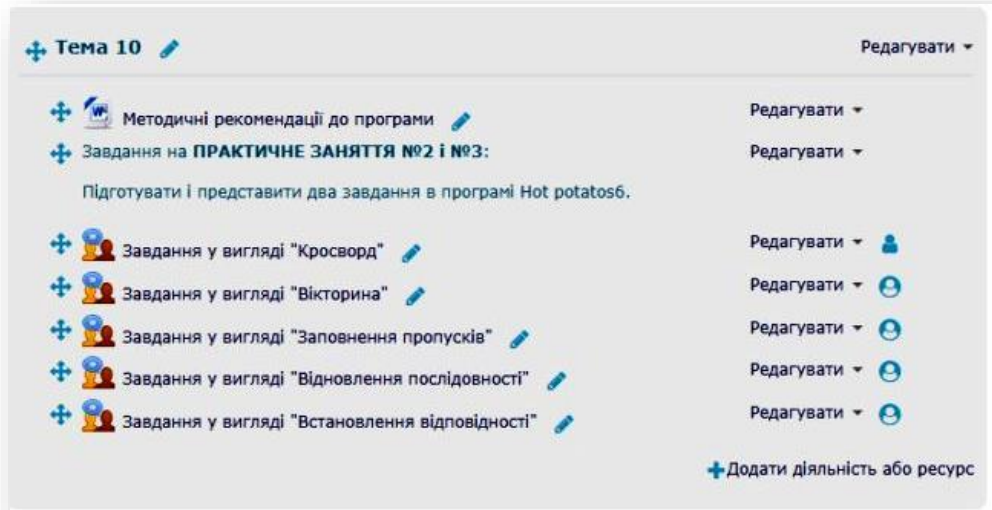

Рис. 2 Фрагмент курсу «Методика професійного навчання» платформи Moodle

Алгоритм побудови елемента «Семінару» на платформі Moodle має 5 етапів:

- 1) етап налаштування «Семінару»(рис. 3);
- 2) етап завантаження завдань (рис. 4);
- 3) етап оцінювання та рецензування завантажених завдань (рис. 5);
- 4) етап оцінювання активності рецензентів при оцінюванні призначених завдань;
- 5) етап закриття «Семінару».

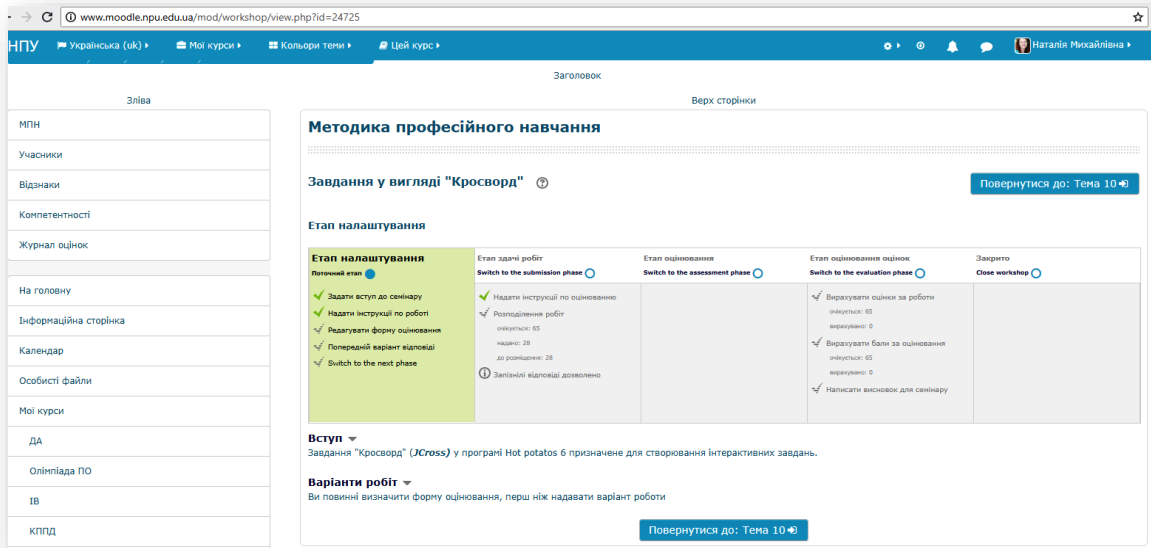

Рис. 3 Етап налаштування «Семінару» на платформі Moodle

Кожний з вказаних етапів «Семінару» має свої важливі параметри налаштування, які потрібно обґрунтувати з метою ефективного кінцевого результату, на кшталт – описати вступ, продумати і підготувати інструкції оцінювання, параметри відповідей, відгуки тощо.

М. Золочевська рекомендує «розподілити бали за семінар на дві категорії: перша – бали безпосередньо за кінцевий продукт діяльності студентів, а друга – за оцінювання робіт інших студентів. Обрана викладачем стратегія щодо розподілу балів за цими категоріями залежить від

цілей семінару, так, наприклад, пропорція 4:1 (між балами за кінцевий результат-80 і балами за оцінювання інших робіт-20) забезпечить фокусування більшої уваги студента на власній роботі, при цьому студент буде мати достатню мотивацію для вдумливого читання та аналізу робіт інших студентів» [2, с.110]. Ми погоджуємося і вбачаємо в цьому прояв партисипативного підходу у психолого-педагогічній підготовці майбутніх педагогів професійного навчання.

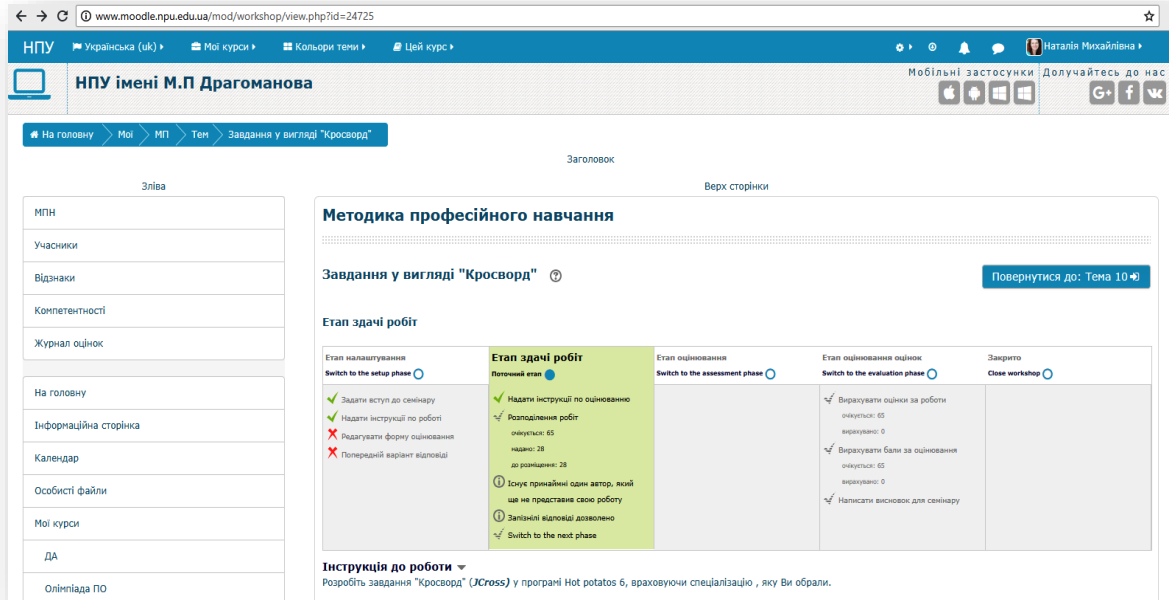

Рис. 4 Етап подання завдання «Кросворд»

Викладач самостійно переключає перехід з одного етапу на інший, важливо вказати студентам кінцеві терміни подачі завдань і виконання самоаналізу та рецензування робіт. Призначення рецензентів можливо декількома способами – ручний, випадкове призначення і запланований розподіл. Ми обрали випадкове розподілення рецензентів (рис. 5).

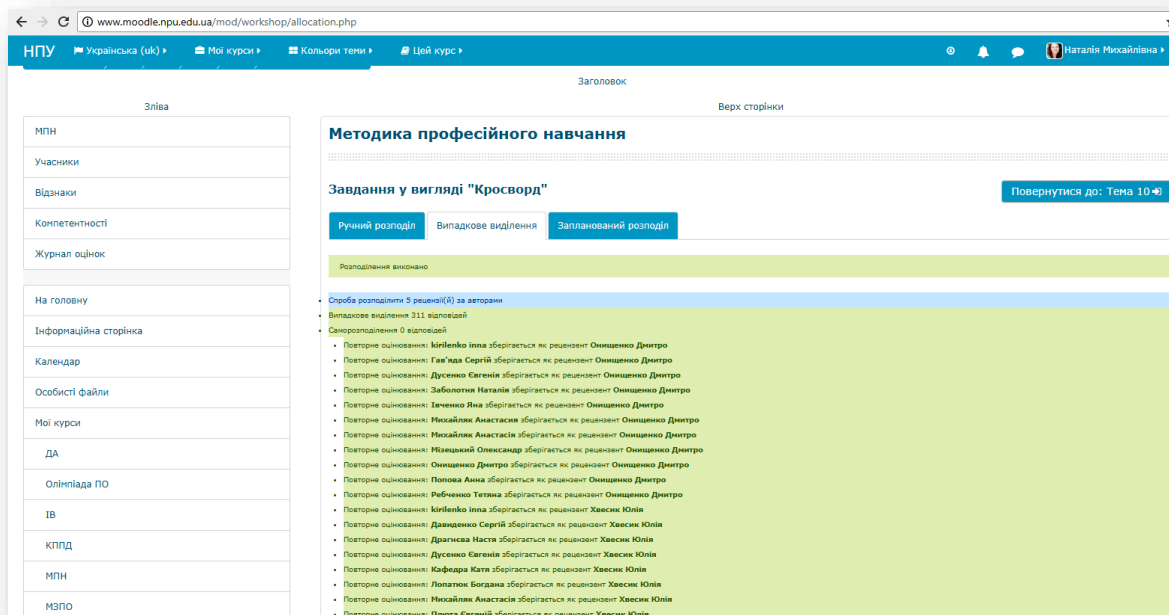

Рис. 5 Етап оцінювання та рецензування завдання «Кросворд» - випадкове розподілення рецензентів

Кожен з етапів формування елементу «Семінар» на платформі Moodle є важливий та інформаційно насичений, адже підготовка можливості студентів провести аналіз, співставити та здійснити оцінювання робіт своїх одногрупників ,

У подальшому у формі дискусії проводиться обговорення недоліків і переваг представлених робіт, визначення методом рейтингу самої найкращої роботи. Ми вважаємо, що засобами системи управління навчальним контентом Moodle можливо успішно та ефективно реалізувати партисипативний підхід у психолого-педагогічній підготовці майбутніх педагогів професійного навчання.

Разом з тим, під час вивчення курсу «Методика професійного навчання», що розроблений на платформі Moodle, відбувається формування інформаційно-аналітичних компетентностей майбутнього педагога професійного навчання, що в подальшому реалізується в категорію «інформаційна культура».

Висновки. Саме система управління навчальним контентом Moodle дозволяє з одного боку, викладачеві оперативно отримувати інформацію про навчально-пізнавальну активність студента впродовж усього семестру, надавати йому вчасну допомогу, коригувати його самостійну роботу, ефективно спостерігати за успішністю і зберігати в архіві динаміку навчальних досягнень кожного окремого студента впродовж всього його навчання, реалізувати партисипативний, диференційний та особистісно-орієнтовані підходи навчання; з іншого боку, студентів ще до початку вивчення дисциплін отримати комплект методик оцінювання результатів його діяльності, самостійно визначати ступінь власної успішності (самооцінювання), ознайомитися з методичними рекомендаціями по виконанню робіт, отримати електронний теоретичний матеріал з посиланням на різноманітні джерела, що знаходяться в інтернет-мережі тощо.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці діагностичного інструментарію визначення рівня навчальних досягнень студентів на платформі Moodle.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубасенюк О. Акмеологічний підхід як стратегічний орієнтир особистісно-орієнтованої педагогічної освіти/ О. Дубасенюк//Проблеми освіти: збірник наукових праць, Випуск 84, 2015. – с. 25-30.
2. Золочевська М. В. Організація та проведення семінарів на платформі Moodle/М. В. Золочевська// Open educational e-environment of modern University, № 4 (2018) – С. 108-115.
3. Казаева Е.А. Использование в образовательном процессе вуза партисипативных методов развития гражданской позиции будущих педагогов/Е.А.Казаева// Профессиональное образование в России, 2014, № 4 – с.22-26
4. Климов Е.А. Психология профессионала: избранные психологические труды / Е.А. Климов. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1996. – 400 с.
5. Коваленко О. Е. Концепція професійно-педагогічної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей/ О. Е. Коваленко, Н. О. Брюханова, О. О. Мельниченко //Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр./Укр. інж.-пед. акад. – 2005. – №. 10. – С. 7-20.
6. Никитина Е.Ю. Партисипативный подход как методический регулятив к педагогической концепции развития гражданской позиции будущего учителя / Е. Ю. Никитина, Е. А. Казаева //Вестник ЧГПУ. 2010. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/partisipativnyy-podhod-kak-metodicheskiy-regulyativ-k-pedagogicheskoy-kontseptsii-razvitiya-grazhdanskoj-pozitsii-buduschego> 8
7. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: Методичний посібник / Ю. В. Триус, І. В. Герасименко, В. М. Франчук // За ред. Ю. В. Триуса. – Черкаси. – 220 с.
8. Содержание и перспективы развития инженерно-педагогического образования / [С. Ф. Артюх, В. С. Безрукова, Э. Ф. Зеер, Г. М. Романцев и др.]; науч. ред. Е. В. Ткаченко. – Свердловск: Свердл. инж. - пед. ин-т, 1990. – 128 с.
9. Якубенко В. Д. Партисипативне управління в соціалізації корпоративних відносин/ В. Д. Якубенко// Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ: Зб. наук. праць. Вип. IV. - Чернівці, 2003. – С. 19-24.

PHILOSOPHY

DEMERS TEORETIC PRIVIND EPIFENOMENUL
VIAȚĂ - MOARTE

Oana Gabriela Șorodoc, prof.

Școala Gimnazială Găinești
ROMÂNIA – Găinești

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6003

ARTICLE INFO

Received: 01 May 2018
Accepted: 21 June 2018
Published: 12 July 2018

KEYWORDS

life,
death,
epiphenomen,
folk,
customs

ABSTRACT

This article is a tiny piece of research about what LIFE and DEATH mean, seen as customs. The last one is a epiphenomen of LIFE and it represents, for all of us, an occasion of meditation.

I have tried to present a small, but representative part of the Geto Dacian heritage of these customs, those related to LIFE and DEATH because in this area we can correlate the "stones speech" (the archaeological finds) with the "soul speech" (the historical testimonies, the folk treasure).

Citation: Oana Gabriela Șorodoc. (2018) Theoretical Approach on the Epiphenomen Life - Death. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/6003

Copyright: © 2018 Oana Gabriela Șorodoc. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Introducere. Omul... Definit ca măsură a tuturor lucrurilor¹, sau biată fărămă de praf rătăcind printr-un Univers prea mare și rece – neînțeles și copleșitor – în căutarea sensului Vieții sale și al lumii, deși a avut uneori cheia potrivită, de cele mai multe ori fără a ști că o are chiar din orizontul Creației, a ajuns să nu-și mai regăsească sensul. Moartea – ca de altfel și Viața – este pentru toți prilej de meditație. Am ales să evoc în lucrarea de cercetare o parte infimă dar definitorie din moștenirea daco-getică a acestor obiceiuri² - cele legate de momentele de Viață și Moarte, pentru că în acest domeniu putem corela „graiul pietrelor” (Lc.19,40) - (descoperirile arheologice) cu graiul sufletelor (mărturiile istorice³, tezaurul folcloric) și putem arăta că atunci când rostim cuvântul *dor*⁴, când participăm la un alai funerar sau când slăvim Cerurile coborâte pe Pământ la

¹ Cf. PROTAGORAS din Abdera (487 îHr. - 420 îHr.): „omul este măsura tuturor lucrurilor, și a celor care există precum există, și a celor care nu există, precum nu există”. A se vedea PLATON, *Theaitetos* (152a), în *Opere*, (vol.VI), trad. Constantin Noica, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

² Spunem o parte din aceste obiceiuri pentru că adunarea tuturor acestor credințe, dincolo că ni se pare imposibil de realizat dată fiind dinamica acestora, presupune un volum uriaș de informații, pe de o parte, iar pe de altă parte, presupune și maturitate în domeniul etnografiei și folclorului. Totodată, a le trata pe toate dar în mod expeditiv, considerăm că nu face un serviciu, ci, din contră, ar lăsa multe lacune.

³ Istoricul american Paul MacKendrick avea să pornească în activitatea de cercetare de la premisa certă că “pietrele dacilor au început să grăiască”. Un singur lucru i se cere istoricului: dacă se apucă să scrie, este dator să se închine doar adevărului. Pe scurt, o singură regulă, un singur îndreptar să-l îndrume: “să privească nu spre cititorii din vremea lui, ci spre oamenii care îi vor citi scrierile în viitor”. Paul MACKENDRICK, *Pietrele dacilor vorbesc*, trad. Horia Florian Popescu, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 7.

⁴ Lucian Blaga menționează că elemente precum *dor*, *jale*, *urât*, sunt intraductibile în altă limbă. *Poporul ipostiază dorul*; Lucian BLAGA, *Trilogia culturii. Spațiul mioritic*, vol II, Ed. Humanitas, București, 1994, pp. 160-161.

ceas de Taină sau de Sărbătoare. De asemenea, putem concluziona asemenea lui Thomas Mann care, elogiind Viața, spunea că boala și Moartea (apropierea Morții) sunt „marii educatori”, însemnate călăuze prețioase către ceea ce este omenesc, dar și de sublinierea lui Schopenhauer, unde spunea că dacă n-ar fi existat moartea pe Pământ, cu greu s-ar concepe și existența filosofiei.

Epifenomenul VIAȚĂ – MOARTE. Literatura de specialitate este relativ bogată în ceea ce privește fenomenologia Morții, înmormântarea, credințele și ritualurile specifice, iar etapa de documentare îmi dă posibilitatea de a reda, în cele ce urmează, o listă de autori români și străini, pe care îi vom putea regăsi, alături de alte surse primare, directe și indirecte și la Bibliografia finală:

P.S. †Calinic Botoșăneanul, *Tanatologia și proiecțiile sale filozofico-teologice*, teză de doctorat, Ed. Cantes, Iași, 1998; Pr. Constantin Galeriu, *Jerfă și răscumpărare*, Ed. Harisma, București, 1991; Cardinal Joseph Ratzinger, *La mort et l'au-delà*, Éd. Fayard, Paris, 1994; Irina Petraș, *Știința morții*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995; Arnold van Gennep, *Riturile de trecere*, trad. Lucia Berdan, Ed. Polirom, Iași, 1998; Ludmila Romanciuc-Dutcovschi, *Folclor din Moldova*, Ed. Arc, Chișinău, 2012; Mozes Gaster, *Studii de folclor comparat*, Ed. Saeculum I.O., București, 2003; Jean-Claude Larchet, *Sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, neînfruntat, în pace...*, trad. Marinela Bojin, Ed. Basilica, București, 2012; Luiza Maria Dumitru, *Sacrul monstruos. (Mitologie, mitistorie, folclor românesc)*, Ed. Paideia, București, 2007; Pr. Emanuel Valică, *Tanatologia creștină între istorie, ritualul înmormântării, simbolism și actualitate. Abordare liturgico-pastorală*, Ed. Christiana, București, 2013; Pr. Ilie Macar, *Sfârșitul omului și al lumii între adevăr și utopie. Eshatologie și erezie*, Ed. Doxologia, Iași, 2014; Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejzii*, trad. Pr. Victor Manolache, Ed. Sophia, București, 2012; Ioan Viorel Boldureanu, *Cultură tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2006; Nicolae Panea, *Gramatica funerarului*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 2003; Jean-Miguel Garringues, *À l'heure de notre mort. Accueillir la vie éternelle*, Collection Vie spirituelle, Éditions de l'Emmanuel, Paris, 2000; Emmanuel Levinas, *Moartea și timpul*, trad. Adrian Mănușiu, Ed. Apostrof, Cluj-Napoca, 1996; Seraphim Rose, *Sufletul după moarte. Experiențele post-mortem contemporane, în lumina învățaturii ortodoxe cu privire la viața de apoi*, trad. Constantin Jinga, Ed. Anastasia, București, 2002; Valeriu Sârbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Ed. Porto-Franco, Galați, 1993; Delia Suiogan, *Simbolica ritualurilor de trecere*, Ed. Paideia, București, 2006; Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Ed. Academiei, București, 1985; Simeon Florea Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, Ed. Grai și Suflet, București, 1995; Philippe Ariés, *Omul în fața morții*, trad. și note Andrei Niculescu, Ed. Meridiane, București, 1996; Arhim. Vasilios Baicoianis, *Sufletul după moarte*, trad. Pr. Victor Manolache, Ed. Tabor, București, 2013; Ion Biberi, *Viața și moartea în evoluția universului*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1971; Mircea Eliade, *Arta de a muri*, Ediție îngrijită, selecție de texte și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Ed. Moldova, Iași, 1993; Jean Ziegler, *Les Vivants et la mort. Essai de Sociologie*, Éditions du Seuil, Paris, 1975 etc.

Moartea poate fi definită ca *epifenomen*,¹ dar și ca *eveniment*, dacă o introducem într-o formulare a mass-mediei contemporane, care constituie adevărate „treceri obligate, garantate ale existenței ritului, părți componente ale construcției sociale și istorice ale evenimentului”² funerar. Omul modern și cu mult mai mult creștinul, trebuie să o trateze mai puțin „tehnologic” și mai mult în sens personal, ca pe o experiență de Viață. Asta pentru că Moartea este un *fapt* de Viață, unul personal care ne privește pe fiecare în parte. Trecerea de la statuarea noțiunii de „Moarte” la experiența realității ei este, probabil, printre lucrurile cel mai greu de împlinit în Viața de pe Pământ, pentru că cel mai adesea noi *vorbim* despre Moarte la modul anonim și abstract, ca despre un obiect sau o problemă oarecare, banală prin frecvența ei.

Paradoxurile istoriei nu surprind în totalitate dihotomia Viață - Moarte, de aceea reamintim că tot civilizația elenă ne mai surprinde cu un aspect legat de percepția echilibrului dintre ele deoarece în Antichitate grecii „au avut un ochi și pentru seriozitatea și tragismul Vieții”.³ Unii dintre istoricii Morții, antropologi și tanatologi consideră că în ultimele decenii se afirmă o adevărată „redescoperire a Morții”. De pildă, Edgar Morin considera că una dintre primele descoperiri ale lui homo sapiens a fost aceea a Morții și că odată cu înmormântarea se naște cultura - prin întrebările legate de Moarte, prin felul în care în jurul acestor reflecții se constituie primele credințe religioase și expresiile lor culturale, prin spațiul

¹ Epifenomen – neologism de origine franceză, (*épiphenomène*), care se definește semiotic drept un fenomen secundar care însoțește un fenomen esențial (Viața), fără să-l influențeze. Desigur, mulți ar spune că Viața ia sfârșit prin Moarte, dar Mântuitorul, Apostolii, Sf. Părinți, corifeii gândirii filosofice precum și datele științei (până la punctul de unde îi încep limitele) califică Moartea ca prag, trecere spre adevărata Viață.

² Pascal LARDELLIER, *Teoria legăturii ritualice: antropologie și comunicare*, trad. Valentina Pricopie, Ed. Tritonic, București, 2003, p. 136.

³ Diac. Prof. Dr. Nicolae BALCA, *Istoria filosofiei antice*, EIBMBOR, București, 1982, p. 136.

în care se fac înhumările ca loc social.¹ În actualitate, aceasta ar fi un efect al „mișcării tanatologice” care face parte dintr-un fenomen social mai vast, mișcare care se justifică printr-o critică (de anvergură) a postmodernității. Din punct de vedere epistemic, știința despre Moarte, sau *Tanatologia*² are rădăcini nebănuite în cultura și civilizația umană, iar într-o formulă ancestrală o regăsim în practicile funerare egiptene.

Conceptual, știința și termenul de Tanatologie sunt atestate chiar înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea. Prin 1795, Salomon Ansel, ilustru medic din Göttingen, vorbește despre *Tanatologie* într-o lucrare care a avut oarecare răsădit în epocă: „*Thanatologia sive mortis naturam, causas, genera ac species et diagnosis disquisitionis*”. Interesul asupra acestei cărți vine nu doar din faptul că furnizează etiologia maladiilor letale și semiologia Morții. Autorul ei ne face părtași la cercetările sale pe animale moarte și la tentativa de criogenizare a creierului - ceea ce reprezintă o anticipare cu adevărat uluitoare a cercetărilor moderne.

O abordare strict conceptuală arată că Moartea, încă din imemorabilele timpuri ale credințelor primitive, nu însemna o încetare a Vieții, ci doar trecerea într-o stare diferită.³ Același aspect îl reflectă și mitologia antică a numeroase popoare, care avea să-și pună din plin amprenta și pe cugetarea filosofică a primelor veacuri ale civilizației. Tocmai din acest motiv, concepțiile antropologice începând de la *Pitagora* și *Socrate* (și continuând în epoca modernă până la *Henry Bergson*, *Karl Jaspers* și *Martin Heidegger*) vor defini „Moartea” drept o umbră care însoțește întreaga existență umană.⁴ La rândul ei, viziunea creștină asupra Morții rezolvă foarte multe dintre angoasele omului.⁵ Moartea unui tânăr sau a unei persoane mature scandalizează mereu. Ce să mai spunem de războaie, de calamități sau de ucideri în masă? Știința și medicina modernă își revendică rădăcinile poziționate în cadrul cultural al umanismului dar depinde însă, din perspectiva cărei formule epistemice o va face: din perspectiva cunoașterii științifice sau din perspectiva cunoașterii prin credință.⁶

Din punct de vedere epistemic, istoricii și filosofii religilor - prin care cei mai de seamă reprezentați ai renumitei *Religionsgeschichtliche Schule*⁷ (*Klaus Kessler*, *Wilhelm Brandt*, *Richard Reitzenstein*, *Wilhelm Anz*, *Hans Jonas*, *Wilhelm Bousset*) - au încercat să abordeze problematica deosebit de complexă a sacrului, a Vieții și a Morții abordându-le în chip diferit. Amintesc aici și pe cei care, din perspectiva *hermeneutică* (ex. : M. Eliade) și-au propus abordarea sacrului din perspectiva unei morfologii și a unei tipologii a hierofaniilor, pentru a evidenția mai ales dorința omului religios de a trăi „într-o lume sanctificată, adică într-un spațiu sacru”⁸, fie o perspectivă *sociologică* (Émile Durkheim, Roger Caillois⁹) pornind de la societatea primitivă ca loc de naștere a sacrului, a riturilor și ritualurilor¹⁰, implicit a religiei, în fine cea *fenomenologică* (Rudolf Otto, Nathan Söderblom, Gerardus van der Leeuw) - atunci când se încerca analiza fenomenului religios în context existențial.

Un răspuns coerent și argumentat epistemic, capabil să ne ofere o perspectivă asupra moștenirii tradițiilor de înmormântare, mai ales în simbolistica dar și în poetica epodelor muzicale specifice unor anumite etape rituale, îl putem formula din analiza religiei geto-dacilor, pornind de la modul cum concepeau și trăiau ei credința în nemurire. Aproape pretutindeni unde amintesc despre geto-daci, scriitorii antici nu uită să adauge calificativul de *nemuritori*.¹¹ Desigur, ideea de nemurire caracterizează, cu diferențele și nuanțele de rigoare, toate popoarele lumii, dintotdeauna și de pretutindeni, dar la geto-daci ea devine principiul ordonator al Vieții. Potrivit documentelor antice, vitejia soldaților geto-daci se

¹ Edgar MORIN, *L'homme et la mort*, Seuil, Paris, 1970, pp. 55-62, apud Mihaela GRANCEA, *Sensul morții. Cercetări tanatice clasice, analize despre o nouă ars moriendi*, în rev. *Transilvania*, nr. 7/2009, p. 33.

² Definiția științifică a Tanatologiei este următoarea: Disciplină medico-legală care se ocupă cu studiul Morții și a fenomenelor și proceselor care au loc în corpul uman după moarte.

³ Alfred BERTHOLET, *Dicționarul religiilor*, trad. Gabriel Decuble, Ed. Universității „Al.I. Cuza” Iași, 1995, p. 290.

⁴ Octavian CHEȚAN și Radu SOMMER (coord.), *Dicționar de filosofie*, Ed. Politică, București, 1978, p. 465.

⁵ Dacă martirul se definește în raport cu moartea, iar ascetul o consideră drept un punct de referință, și, în același timp, calea spre Împărăția Cerurilor, călugărul face din Moarte un exercițiu spiritual pentru fiecare zi. Pentru martir, Moartea nu poate fi decât bună, însă pentru călugăr ea nu este nici bună nici rea în sine. Ca și pentru omul simplu, cel ce „suferă” Moartea îi conferă o valoare anume. Cf. Cristian BĂDILĂ, *Călugărul și moartea*, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 38.

⁶ Thierry MAGNIN, *Între știință și religie*, trad. Simona Modreanu, Ed. Junimea, Iași, 2007, p. 18.

⁷ Școala de Istorie a Religiilor, înființată în secolul al XIX-lea (1886) de către Albert Eichhorn, William Wrede, Hermann Gunkel, Alfred Rahlfs, Johannes Weiß la Universitatea din Göttingen, care-și formulează propria direcție de cercetare.

⁸ Mircea ELIADE, *Sacrul și profanul*, trad. Brândușa Prelipceanu, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 18.

⁹ A se vedea Roger CAILLOIS, *Omul și sacrul*, trad. Dan Petrescu, Ed. Nemira, București, 2006.

¹⁰ Émile DURKHEIM, *Forme elementare ale vieții religioase*, trad. Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu, Ed. Polirom, Iași, 1995, p. 45.

¹¹ HERODOT, *Istoria*, (IV,94 – IV,96), apud Silviu SANIE, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, ed. a II-a, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1999, pp. 252-253.

baza tocmai pe credința lor în nemurire. Astfel, Împăratul Iulian Apostatul (361-363) pune în gura Împăratului Traian (98 -117) următoarele cuvinte referitoare la nemurirea geților și vitejia lor: „Am nimic neamul geților, care au fost mai războinici decât oricare oameni ce au trăit cândva - și aceasta nu numai datorită tăriei trupului lor, dar și pentru că îi convinsese să fie astfel slăvitul Zalmoxis. Crezând că nu mor, dar că își schimbă doar locuințele, ei sunt mai porniți pe lupte decât ar fi înclinați să întreprindă o călătorie.”¹ Nemurirea dacică, ca și cea germanică sau scitică era una celestă, fapt care generează o întrebare firească: sub ce formă și în ce condiții parcurgea sufletul imensele distanțe până la locul de destinație? Sufletul pleca într-o lume mai bună, de aceea Moartea geto-dacului era însoțită de ritualuri și de o filosofie aparte cu privire la Viață și Moarte. Se spune că era incinerat fiindcă așa sufletul său – Pasărea Sufletului - călătorea mai ușor către divinitățile aflate în văzduh. Răspunsul categoric poate fi descoperit în incinta sacră de la Sarmisegetusa Regia și la Fețele Albe, pe care sunt redată în relief 7 orbite planetare și Pasărea Sufletului. Dimensiunile acestor piese, singurele sculpturi din artă dacică, sunt de 21 cm. înălțime, 25 lungime și 20 cm lățime. Pasărea Sufletului sculptată pe cele două fețe teșite ale semicalotei este foarte stilizată. Este ușor de recunoscut gâtul păsării împreună cu vârful aripilor ridicate spre cer.

Tributar lui Herodot, Pomponius Mela spunea despre traci că atitudinea lor se datorește credințelor lor deosebite; unii cred că sufletele celor care mor se vor întoarce pe pământ, iar alții socotesc că, deși nu se vor întoarce, ele nu se sting, ci merg în locuri mai fericite; alții cred că sufletele mor negreșit, însă că e mai bine așa decât să trăiască.² Istoricul Silviu Sanie ține să precizeze că, în cazul concepției ultime, că sufletele totuși mor, nu este vorba decât de un fel de platonism popular, respectiv un pesimism popular de extracție existențialistă, o *Mioriță avant la lettre*.

Balada a fost culeasă pentru prima oară de Alecu Russo și publicată de Vasile Alecsandri, dar intervenția poetului este minimă și numai exterioară, esența viziunii mioritice aparține exclusiv folclorului. La fel și ciobanul care folosește aceeași alegorie a Morții și a Nunții cosmice, binecunoscută în istoria literaturii universale și în fenomenologia religiilor. El moare simbolic pentru a se uni cu divinitatea adorată, zeitatea feminină din ceruri sau care, în alte variante, apare pe munte împodobită cu simboluri solare și lunare. Este vorba de o hierogamie (să ne reamintim Luceafărul eminescian), adică bineștiuta Nuntă a sufletului omului cu o Divinitate cerească.³ Aceasta pentru că omul a vrut încă din cele mai vechi timpuri să-și transpună imaginea în coordonate cosmice. În literatura folclorică, această tendință a fost materializată prin mai multe motive și mituri. Printre ele se întâlnește cel al proiectării în eternitate prin eros și prin thanatos. Simbolismul Nunții cosmice este admirabil descris în balada populară a Mioriței printr-un mixaj de mituri și simboluri arhetipale. Concluzia lui Eliade e că „balada Miorița este ea însăși rezultatul unui proces creator... care, la o anumită epocă, a efectuat transmutația unui comportament ritual primar într-o capodoperă poetică, încărcată de semnificații noi și purtătoarea unui mesaj mai bogat și mai „elevat.”⁴ „Miorița” mai este considerată cântecul bătrânesc al poporului român și are o funcție estetică analoagă cu cea a epeilor antice. Este de asemenea un simbol al existenței pastorale al poporului român ce exprima viziunea franciscan-panteistică a morții la individul român după cum afirmă și George Călinescu. Aceste interacțiuni nu trebuie să se desfășoare la întâmplare ci sunt reglementate și direcționate în interesul societății, astfel încât aceasta să nu sufere lezări.⁵ La fel, se manifestă continuități, de această dată în planul literar, a ideii de sacrificiu, al uciderii cu valențe rituale. O percepție asemănătoare a avut și Lucian Blaga când ne vorbea despre categoriile abisale ale cunoașterii, ele având rolul de mediator între Adevăr și proiecția acestuia în conștiință, deoarece, prin intermediul acestora se anclanșează cenzura transcendentă care îngreășește apprehensibilitatea umanului, limitat astfel la o percepție indirectă, sublimată simbolic, metaforic.

Ca popor, încă mai avem o protoistorie vie și încă creatoare în folclor⁶, iar această creație populară, dacă s-ar aduna la un loc, s-ar constata că mitologia și epeea neamului sunt unite într-o originală viziune cosmică.⁷ Complexitatea materiei cercetate, „o complexitate care implică moduri foarte diferite de receptare și cunoaștere”, implică un grad de obiectivitate și o gradare firească a hiperbolei frazeologice. Aceasta și pentru „faptul că studiile folclorice, de la cele mai naive până la cele mai rigurose științifice, se deosebesc foarte mult între ele ca metodologie, orientare generală sau

¹ Nicolae ACHIMESCU, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, Ed. Tehnopress, Iași, 2000, pp. 228-229.

² Pomponius MELA, *Descrierea Pământului*, (II,2,18), apud Silviu SANIE, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, p. 259.

³ Cf. Victor RAVINI, *Miorița. Izvorul nemuririi*, Ed. ALCOR IMPEX, București, 2016, pp.122-134.

⁴ Mircea ELIADE, *De la Zalmoxis la Genghis-Han Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, trad. Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 233.

⁵ Arnold van GENNEP, *Riturile de trecere*, trad. Lucia Berdan și Nora Vasilescu, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 16.

⁶ Stelian BABOI, *Spiritualitatea morală a poporului român*, Ed. Edict, Iași, 2002, p. 144.

⁷ Cf. *Ibidem*, p. 150.

delimitare a obiectului.¹ Folclorul, în contextul culturii populare românești este o carte deschisă spre un orizont spiritual, adresându-se „în totalitatea ei sau prin anumite capitole de interes particular, tuturor specialiștilor în probleme de etnografie și folclor sau celor care doresc să se inițieze în aceste domenii, indiferent de preocupările lor curente.”²

Concluzii. Meditația asupra timpului, asupra Vieții și a Morții este regăsită la toate nivelurile existențiale, pentru că de ea depinde abordarea sensurilor religiosului în general. Ne străduim să studiem faptele istoriei religioase ca atare, adică în planul lor specific de manifestare, de aceea totul se manifestă în concretul istoric, și totul ne apare condiționat de o istorie a omenirii care *in nuce* conține fragmente ale istoriei sacre în timp ce, paradoxal, se regăsește ea însăși cuprinsă în aceasta. O serie întregă de credințe, obiceiuri și practici religioase ale strămoșilor noștri s-au sedimentat, ca după o furtună a istoriei, în folclorul românesc. Peste aceste credințe s-a așternut, ca o velință sfântă, Creștinismul care, blând și îngăduitor, după porunca Mântuitorului, le-a tolerat caracterul arhaic (*păgân* sună prea peiorativ) și, sensibil, le-a creștinat și le-a valorificat simbolistica metafizică, pentru că folclorul nu este decât metafizica dacilor zamolxieni sublimată în epode, tradiții, cutme și acte ritualice.

Conceptiile românilor despre Moarte nu sunt unitare, dar se unesc în sistemul de credințe și obiceiuri ce-i însoțesc pe cei ce au gustat Moartea, pentru că de fapt, au pregustat din izvoarele istoriei și folclorului geto-dac. Această permanentă întoarcere la origini l-a făcut pe țărănul român să regăsească și să transmită esența sacră a lucrurilor, dar nu sacrul Bisericii, ci un tip aparte, care-i permite omului să se apropie de absolut. Tradițiile de înmormântare aduc la aceeași masă pe Hristos și pe Zamolxes, cu sau fără voia Sfintei Biserici. În istoria culturii românești, folclorul a fost identificat ca un fenomen autonom, componentă a culturii universale. El nu este un dat exclusiv al culturii noastre, nu aparține numai culturii europene, este un fenomen care ține de universalitate. Folclorul este cartea de vizită a poporului român, cântul nostru popular, atât de dulce, atât de cald, asemuit cu ciripitul ciocârliei, regăsit în doină, dar și-n bocetul funebru, are amprenta identității noastre ca neam.

BIBLIOGRAFIE

1. Achimescu, N., *Istoria și filosofia religiilor la poparele antice*, 2000, Ed. Tehnopress, Iași, p.228-229;
2. Baboi, S., *Spiritualitatea morală a poporului român*, 2002, Ed. Edict, Iași, p.144;
3. Balca, N., *Istoria filosofiei antice*, 1982, Ed. Eibmbor, București, p.136;
4. Bădeliță, C., *Călugărul și moartea*, 1998, Ed. Polirom, Iași, p.38
5. Bertholet, A., *Dicționarul religiilor*, trad. Decuble, G., 1995, Ed. Universității Al.I.Cuza, Iași, p.290;
6. Blaga, L., *Trilogia culturii. Spațiul mioritic, vol. II*, 1994, Ed. Humanitas, București, p. 160-161;
7. Chețan, O., Sommer, R., *Dicționar de filosofie*, 1978, Ed. Politehnică, București, p.465;
8. Durkheim, E., *Forme elementare ale vieții religioase*, trad. Jeanrenaud, M, Lupescu, S., 1995, Ed. Polirom, Iași, p.18;
9. Eliade, M., *Sacrul și profanul*, trad. Prelipceanu, B., 1995, Ed. Humanitas, București, p.18;
10. Herodot, *Istoriei (IV,94-IV,96)* apud. Sanie, S., 1999, Ed. Universității Al.I.Cuza, Iași, p.252-253;
11. Lardellier, P., *Teoria legăturii ritualice: antropologie și comunicare*, trad. Pricopie, V., 2003, Ed. Titonic, București, p.136;
12. Magmin, T., *Între știință și religie*, trad. Modreanu, S., 2007, Ed. Junimea, Iași, p.18;
13. Mela, P., *Descrierea pământului (II,2,18)* apud. Sanie, S., p.259;
14. Morin, E., *L'homme et la mort*, 1970, Seuil, Paris, p.55-62;
15. Platon, *Theaitetos (152a)*, trad. Noica, C., 1989, Ed. Științifică și enciclopedică, București;
16. Ravini, V., *Mioriții. Izvorul nemuririi*, 2016, Ed. Alcor Impex, București, p. 122-134;
17. Rudăndoiu, P., *Folclorul literar în contextual culturii populare românești*, 2001, Ed. Grai și suflet, București, p. 19.

¹ Pavel RUXĂNDOIU, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*, Colecția „Cumințenia Pământului”, Ed. Grai și suflet - Cultura Națională, București, 2001, p. 19.

² *Ibidem*, p. 6.

MANAGEMENT AND MARKETING

**INDIVIDUAL GROWTH STRATEGY FOR TEACHERS
IN THE UNIVERSITIES OF THE REPUBLIC OF
POLAND**

Androshchuk Iryna Mykolaivna, Ph.D. in Education,

Professor of the Department of Pedagogy, management and administration of the National Scientific Institute of Management and psychology of the SHEI "University of Educational Management" of NAES of Ukraine, doctoral student at SHEI "University of Educational Management" of NAES of Ukraine, Kyiv; ORCID: 0000-0002-3557-793X

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6045

ARTICLE INFO

Received: 27 May 2018

Accepted: 29 June 2018

Published: 12 July 2018

KEYWORDS

teacher,
management department,
component,
model,
professional growth,
plan,
program,
strategy,
trajectory,
professional growth management.

ABSTRACT

The higher education development Strategies for 2010 – 2020 as well as the universities development Strategies include sections indicating the key role of the teacher in the framework of providing the quality of the education and the university rank, by extension. However, it does not specify the ways and means of supporting the teacher professional growth. The urgency of this scientific research is based on the theoretical substantiation of the individual strategy of teacher professional growth as an effective mechanism for supporting their professional growth.

The purpose of this scientific intelligence is to consider and theoretically substantiate the individual strategy of the teacher professional growth as an innovative technology for supporting the professional growth of teachers of the management departments in the universities of the Republic of Poland.

The issues associated with the implementation of development strategies in Polish universities are characterized.

It is established that the process of creating a growth strategy for teachers of management departments in the universities of the Republic of Poland should include the following stages: preparatory (analysis of own potential, motivation, coordination of the individual strategy with the strategy of university and its structural divisions development); formative (formation of a strategic goal, strategic targets, tasks; building up a professional growth trajectory, vertical or horizontal one); content-procedural (formal, informal, informational education; development strategies for 4 components of the professional activity of teachers of the management departments in the universities of the RP); the fourth stage is reflexive (monitoring of own professional activity, stimulation, self-esteem, its comparison with the assessment of the head of the department, students and adjustment actions).

Citation: Androshchuk Iryna Mykolaivna. (2018) Individual Growth Strategy for Teachers in the Universities of the Republic of Poland. *World Science*. 7(35), Vol.1. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/6045

Copyright: © 2018 **Androshchuk Iryna Mykolaivna**. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Introduction. Socio-economic changes of Polish society, European integration processes and regulatory changes in the field of higher education have led to the fact that the actual problem is the construction and implementation of development strategies as long-term documents in all branches of

the Polish society which makes it possible step-by-step approach to a long-term strategic target monitoring the effectiveness of the vision, mission and strategic goals.

Target setting. A survey of the development strategies for the universities in the Republic of Poland, questionnaires and interviews with scientific and pedagogical staff of the universities has shown that there are also infrequent practices of stimulation and managerial support for the teacher professional growth in the universities of the Republic of Poland. The higher education development Strategies for 2010 – 2020 as well as the universities development Strategies include sections indicating the key role of the teacher in the framework of providing the quality of the education and the university rank, by extension. However, it does not specify the ways and means of supporting the teacher professional growth. The urgency of this scientific research is based on the theoretical substantiation of the individual strategy of teacher professional growth as an effective mechanism for supporting their professional growth.

The objective of this scientific intelligence is to consider and theoretically substantiate the individual strategy of the teacher professional growth as an innovative technology for supporting the professional growth of teachers of the management departments in the universities of the Republic of Poland.

The furtherance of this objective involved the solution of following tasks: 1. To analyze the origin of development strategies in the field of education; 2. To substantiate the need for the development of individual growth strategies for teachers of the management departments in the universities of the Republic of Poland; 3. To describe the stages of building up strategy and its content.

Actual scientific researches and issues analysis. The problem of the professional growth of teachers and scientists is the subject of interest of both Ukrainian and foreign scholars. Domestic scientists Bibik N., Bondarchuk O., Halus O., Kremen V., Nychkalo N., Savchenko O., Oliinyk V., Tymoshko G. investigates the patterns of professional and personal growth in the context of the transition to a knowledge society, the professional growth of the andragog on the basis of the competence approach; Lukianova L., Riabova Z., Protasova N., Skrypnyk M., Oliinyk V. investigates the scientific and theoretical foundations of andragogy and scientific and methodological grounds of professional growth of andragogs in the system of higher and postgraduate education; Klokar N., Sydorenko V., Sorochan T., Serhieieva L. – principles and technologies of professional growth management of scientific and pedagogical workers. Polish scholars Antonovich D., Bugaj J., Vuitsik V., Geller M., Komada P., Oblui K. investigate the professional growth of didactic, scientific and scientific-didactic workers in the terms of the developing university.

An analysis of researches by the above-mentioned scholars makes it possible to state that it possesses an analysis of individual growth plans, individual growth programs and individual growth strategies. Nevertheless there is no thorough research concerning the individual growth strategies for the teaching staff of the management departments in the universities of the Republic of Poland. This is the urgency of this scientific intelligence.

First of all let us take a look at the definition of the plan, program and strategy for the comparison of concepts individual growth plan, individual growth program, individual growth strategy.

Plan (*Eng. plan, layout, design, drawing, outline, project, scheme*) – a predetermined order, a sequence of implementation of the program (work) drawn for a specific period, indicating its purpose, content, volume, methods, means, sequence, executors and terms of execution [8].

Program (*Fr. programme* written announcement, agendas, from *Greek próγραμμα* indication) – pre-approved (defined) action [9].

Strategy – (Ancient Greek *στρατηγία*, the *stratum of tags* is the rank of a superior military commander who has a mark, a tag, a flag, a sign, and is associated with a management talent of a strategist) is the art of leadership of social struggle, general plan for the leader and detailed in the certain activities management in the conducting this struggle which is eternal at its core, covers a long period, and aims to achieve the main, complex goal.

The strategy can be considered as a long-term, consistent, constructive, rational, backed by an ideology, resistant to environment uncertainty plan, which is accompanied by constant analysis and monitoring in the process of its implementation, and aimed at achieving success in the final result. The strategy is realized through the ability to transit from abstraction to specificity in the form of concretized plans for functional units [11].

The concept of personal growth is also important for our research. According to the definition given in the Encyclopedia of Education it is a process of personality formation as a social quality of a person as a result of their socialization and education [4, p. 787].

The above lexical meanings of the concepts plan, program, strategy, personal growth make it possible to conclude that the individual plan of teacher growth, the individual program of the teacher and the individual teacher growth strategy are non-identical concepts placed according to the principle of increasing the complexity of both the structure and the tasks.

Let us represent the above-mentioned definitions in Table 1.

Table 1. Comparative characteristics of concepts

No.	Individual plan of teacher growth	Individual program of teacher growth	Individual strategy of teacher growth
Concept definition	The document determining the order, a certain sequence of actions, indicating the purpose, content, term of execution and performers.	A document reflecting the trajectory of teacher training, methods of qualitative transformation, transition from one level of professionalism to another.	A document outlining the vision, mission, strategic objective and strategic goals. It is a long-term, consistent, constructive, sustainable plan constantly monitored and aimed at success.

Assessment of students and doctoral candidates are to be taken into account at the end of each cycle of didactic sessions while assessing the teacher in the framework of discharging the didactic duties. The university's statute outlines principles to receive this assessment [7]. Such estimates are optional in the process of professional growth or evaluation of educational programs. Therefore evaluation is used for evaluation in Poland! Hence such an approach generates the controversial attitude of teachers towards the evaluation of their activities as well as the unwillingness to participate in this system [2, 145 – 151].

At the same time Polish scientists point out that not all teachers are critical of the student's assessment and take it into account in professional activity [3, p. 29-32].

Today Polish state universities have development strategies, but only a few of them carry out activities aimed at creating individual strategies for the teacher professional growth. Fig. 1. represents interrelation between university development and professional growth of teachers. System approach to professional growth of a teacher of management department is possible in the terms of construction of individual professional growth strategies for teachers of departments related to development strategies for the management department, institute, faculty and university.

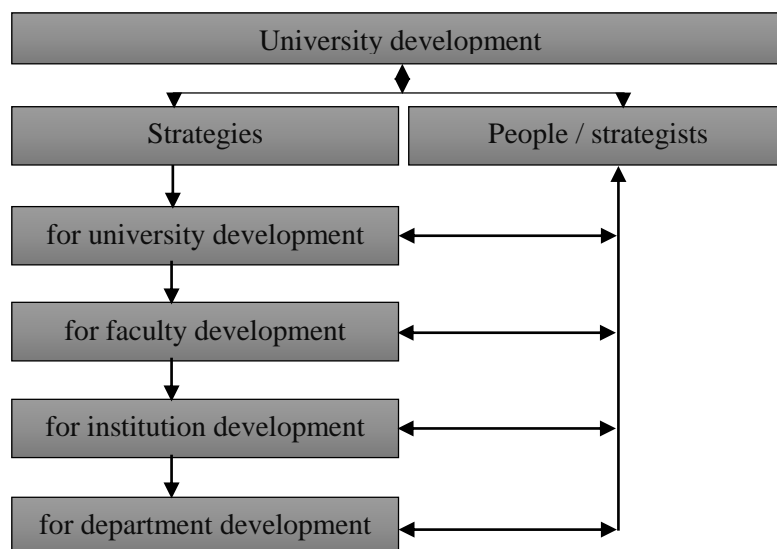

Fig. 1. University development

It should be noted as a positive experience that the Jagiellonian University of Krakow has in service the works within the framework of its research carried out on the creation and implementation of strategies for the professional growth of teachers on the grounds of university development strategy. Thus this issue is included in the circle of scientific interests of Bugaj J. [1], who points to existing problems:

1. University administration largely develops strategies, missions and visions (themselves or together with their group) using their own experience, taking into account external factors (especially legal and economic); such writing to strategy, mission or vision is quite common and neither contain information linked to the other individual functional strategies; nor includes requirements for the professional teacher growth, it outlines the general direction of university development in most cases. A weak binding could be noticed between university strategies: general and faculty (no special strategies are noticed concerning only the professional teacher growth); these different strategies are worked out by different specially created groups, but it does not always work together;

2. Universities do not develop strategies for the professional teacher growth. The direction, means and methods of professional growth are often agreed upon between the teacher and his immediate superior (i. e. the head of the department – author's note), although the teacher himself oftentimes decides what areas to work out:

Bugaj J. draws attention to the fact that teachers frequently choose the scientific development trajectory, since the amount of scientific papers and participation in academic conferences could be used in the annual report for receiving the assessment and ensure professional stability or opportunity for career growth. The didactic development trajectory is chosen more rarely (the first case is the situation the teacher himself wants to improve his competencies on the preparation and conducting trainings, and in the second case is a low assessment to teacher on conducting classes, and he has a recommendation to improve the didactic competence from the head). Hardly ever a teacher improves organizational competence (in the case of individual interest in career growth).

3. The pace of individual growth depends on the capabilities of the teacher by itself, but also on the existing conditions in the universities. Herewith professional teacher growth is interrelated with the university development strategy as well as those competences possessed by the teacher.

On the basis of the foregoing let us note that building up individual strategies for teachers of the management departments in the universities of Poland is sufficiently relevant and requires a scientific approach to its creation and implementation. First of all, the teachers of the management departments have jointly to develop the structure, requirements for an individual teacher growth strategy, criteria and indicators for assessing the level of professional growth and monitoring its gain under the direction of the superior.

In our opinion, the process of creating a growth strategy should include the following stages for teachers of the management departments in the universities of the Republic of Poland:

the first stage is preparatory (analysis of own potential, motivation, coordination of the individual strategy with the university development strategy and its structural divisions);

the second stage is formative (formation of a strategic objective, strategic goals, tasks, plotting of a professional growth trajectory, vertical or horizontal one);

the third stage is content-procedural (formal, informal, informational education; development strategies for 4 components of the professional activity of teachers of the management departments in the universities of the Republic of Poland);

the fourth stage is reflexive (monitoring of own professional activity, stimulation, self-esteem, its comparison with the assessment of the head of the department, students and adjustment actions).

The problem of personal potential is studied both by Ukrainian and foreign scholars. According to given the problem of professional growth let us note that [6]:

- personal potential is a dynamic psychological system with a tendency towards sustainable achievement of goals, which allows to exceed the usual activity indicators by means of the accumulated personal opportunity resources on the way to achieve acme;

- personal potential is a complex of psychological properties representing a person the opportunity to make decisions and regulate their behavior, taking into account and assessing the situation, but based primarily on their internal imagination and criteria.

We agree with the opinion of Murashko K. that the structure of the personal potential includes: predispositions, inclinations, interests, aspiration for the creation of a new things, the manifestation of general intelligence, persistence, purposefulness, determination, diligence, ability to develop personal strategies [6].

Analysis of interviewers and questionnaires among teachers of management departments in the universities of the Republic of Poland allows to conclude that a personal capacity and motivation of teachers are different. Most of them desires to develop professionally obtaining satisfaction from the recognition their acme and high prestige among colleagues and students.

The most difficult stage according to the teachers is the formation of a strategic objective while constructing an individual strategy for professional growth. Respondents note that the indication of a career development is not always perceived in the individual strategy with understanding by the head of a department.

Let us consider the third content-procedural stage of constructing an individual strategy of professional growth. Depending on the fact that according to the Law on Higher Education of the Republic of Poland teacher professional activity consists of 3 activities (didactic, scientific and organizational), the contents of individual strategies for professional growth in our point of view must comply with it.

The section "Didactic activity" is preparation and conducting of classes, writing of textbooks, manuals, compiling of educational and work programs, courses, trainings, management of student scientific circles. Didactic workers have two possibilities for professional growth: to develop as a didactic worker or to start work on scientific research and become a scientific and educational worker. The draft Law on Education provides for a change regarding the possibility of taking up the position of professor habil. by didactic staff. Academic, scientific and pedagogical workers take the didactic activity, but scientific work is a basis for their professional growth.

Scientific activity is divided into scientific research (it is more common for scientific workers) and scientific and didactic work (more typical for scientific workers planning to move horizontally or for the didactic staff preparing to defend a doctoral thesis and wish to side with a group of researchers).

The section "Research activity" is training and self-study of research teachers, high quality research, postgraduate study, defense of doctoral (habilitation) thesis, obtaining academic degrees of a professor, professor habil. (visiting), participation in scientific grants. Strategic goal is formation of scientific school, mentor teachers, coach, horizontal and vertical professional career.

The section "Scientific and didactic activity" is self-development and self-improvement in the didactic sphere (development and publication of didactic manuals, materials for students, textbooks), participation in conferences, postgraduate studies, defense of the doctoral (habilitation) thesis, obtaining academic degrees of professor, professor habil. (visiting), horizontal professional career.

Section "Organizational activities" is related to self-management: organization of self-motivation, self-development, self-esteem, self-presentation and self-performance.

Due to the development and implementation of individual professional growth strategy of a teacher of a management departments in the universities of the Republic of Poland following issues play out:

- acquaintance of heads of the departments with the teacher prerogatives, with the strategic purpose of his professional growth;
- selection of the most effective means and mechanisms for the professional growth of teachers;
- systematic and directed professional growth of a teacher;
- organization of monitoring the professional growth of a teacher;
- facilitation of the career growth policy under the context of department activities.

Prospects for further development in this direction. Further research will be devoted to the analysis of ways to improve the management system of professional growth of teachers of management departments in the universities of the Republic of Poland and Ukraine.

Conclusions. Therefore we have established that an individual strategy for professional growth is a document outlining the vision, mission, strategic objective and strategic goals; long-term, consistent, constructive, resistant to new conditions plan accompanied by continuous monitoring and aimed at success. Individual growth strategy for teachers of management departments is interrelated with the development strategy of the department, institute, faculty and university. 4 stages of building up an individual strategy for teacher growth: preparatory, formative, content-procedural and reflexive. The essence of didactic, scientific (scientific research and scientific didactic) and the organizational component of the professional growth are determined and disclosed for teachers of the management departments of the universities in the Republic of Poland.

REFERENCES

1. Bugaj J. Uniwersytecki strategista rozwoju zawodowego nauczycieli akademickich w Polsce, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego Wydanie I, Kraków, 2016, 184 s.
2. Denek K. And the effectiveness of the process is to reduce the risk of leakage /

3. Garbacik B. Studencka ocena nauczyciela akademickiego a doskonalenie kompetencji edukacyjnych, *Pedagogika Szkoły Wyższej*, 16, 2001, s. 29 - 32.
4. *Entsyklopediia osvity*. Akad. ped. nauk Ukrainy; golov. red. V. H. Kremen, Kyiv, 2008, 1036 s.
5. Karpińska A. (ed.) *The theory of practice in dialogue in perspectives*, Trans Humana, Białystok, 2003, pp. 145-151.
6. Murashko K. Rozkryttia poniattia «osobystisnyi potentsial» i yogo psykholoichnoi struktury. URL: http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/2010_7/st18.pdf (data zvernennia: 01. 06. 2018).
7. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 164. poz.1365 z późniejszymi poprawkami), art. 132, ust ę p 3. - URL: [https:// www. nauka. gov. pl](https://www.nauka.gov.pl) (date of appeal: 11.06.2018).
8. Plan. Wikipediia: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (data zvernennia: 01. 06. 2018).
9. Programa. Wikipediia: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (data zvernennia: 01. 06. 2018).
10. Profesiina programa rozvytku. Wikipediia: URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/17/statti/vodolazska.ht (data zvernennia: 01. 06. 2018).
11. Strategiia. Wikipediia: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (data zvernennia: 01. 06. 2018).

WORLD SCIENCE

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws

№ 7(35)
Vol.1, July 2018

MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC EDITION

Indexed by:

RS Global

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Academia.edu
share research

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Google
scholar

BIBLIOTEKA
NARODOWA

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Passed for printing 07.07.2018. Appearance 12.07.2018.

Typeface Times New Roman.

Circulation 300 copies.

RS Global Sp. z O.O., Warsaw, Poland, 2018